

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

5921

26

7-99

1 OCT 2009

ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

ԳՐԵՑ

ՂԵՒՈՆԴ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԳՈՒՐԵԱՆ

Ի ԴՊՐԵՎԱՆՈՒՑ

«Գնացէք այսուհետեւ աշակեր-
տեցէք զամենայն հեծանոսս, ՄԸ-
ԿՐՐՏԵՑԻՔ զնոսա յամուէն Հօր եւ
Որդոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ»
(Մատթ. եւ. 19)

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

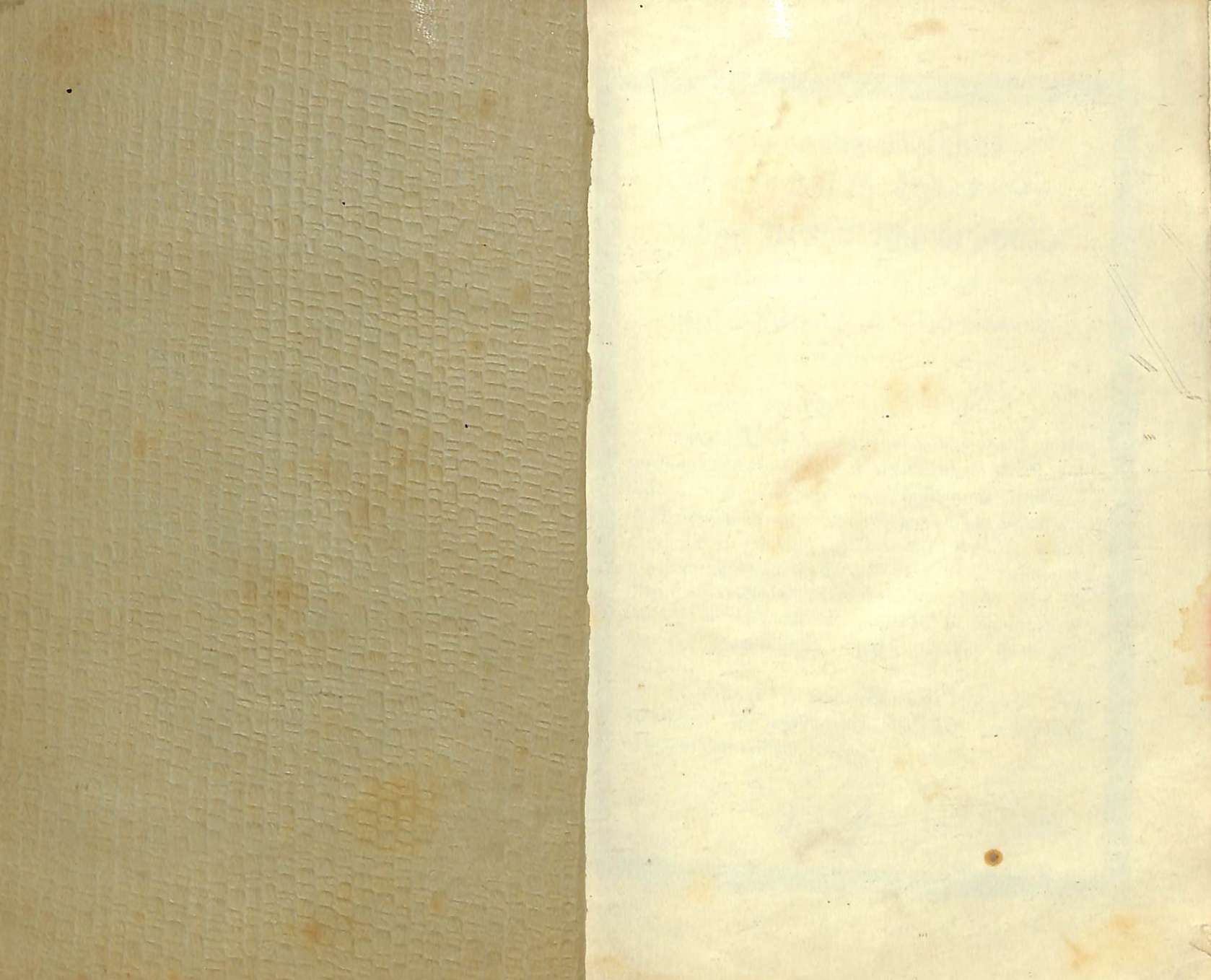
Վ. Ե. Զ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

1907

26

7-99

**Ի ՅԻՇԱՏԱԿ ԱՆՄՈՌԱՑ
ԲԱՐԵՊԱՇՏՈՒՀԻ ՎԱՂԱՄԵՌՈՒԿ
ՏԻԿԻՆ ԱՐՏԷՄ ՍԵՄԵՐՃԵԱՆԻ**

Առաքինագարդ Կողակցին

Ա.Ջ.Ն. ԼԵՒՈՆ ԷՖ. Վ. ՍԵՄԵՐՃԵԱՆԻ

Ազն. Էֆենճի,

Քաջ գիտնալով որ միալուծ կ'կցորդե՛ք ի Ձեզ
բարեպաշտութեան եւ ուսումնասիրութեան ոգի-
ներն, եւ թէ ո՛րպիսի հետաքրքրութեամբ կ'հետեւի՛ք
կրօնական խնդրոց եւ թէ ի՛նչ բուռն հաւատով զօղ-
ուած է՛ք Ս. Եկեղեցւոյ սորհուրդներուն, կ'փու-
րամ անոնցմէ առաջնոյն, Մկրտութեան սորհուրդին
վրայ պատրաստ ուսումնասիրութիւնս Ձեր Ազ-
նութեան ամենէն հաւատարմին եւ պաշտելի կո-
ղակցին վաղամեռիկ Տիկին Արեւմի յիշատակին
նուիրել :

Ընկունեցե՛ք, Ազն. Էֆենճի, իմ ջերմ մաղ-
թանքներս եւ օրհնութիւններս Ձեր բարեբաւտիկ
Երկարակեցութեան համար :

6 Յունվար 1907

ՂԵՒՈՆԴ ՎՐԴՊՏ. ԴՈՒՐԵԱՆ

04 APR 2013

3921

26
7-99

ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ
ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

62004.67

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Բ Ա Ն

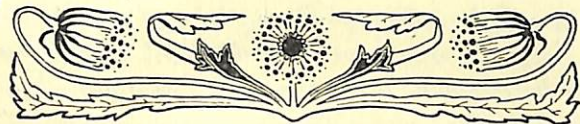
ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ Բրիտանեական Եկեղեցւոյ մեջ վիճաբանութեան նիւթ մասկարաւրած է ամեն դարու մեջ. խնդիրը միակողմանի կամ կողմնակալ տեսութեամբ դիտուներու համար ցաւալի եւ մոլար միտումներու եւ հայեցողութեանց առարկայ եղած է. սակայն Հայ Առաքելական Ս. Եկեղեցին իր գոյութեան սկզբնաւորութենէն սկսեալ Մկրտութեան Խորհուրդին կարեւորութիւնը շեշտած է հիմնելով իր մէն մի տեսութիւնները Ս. Գրքի եւ Առաքելոց աւանդածին վրայ:

Ըստ այսմ մեք եւս իբր ամենայեօթին եւ անըշտան մի վարդապետն Հայ Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ, մտազուրբիւն հրաւիրած ըլլալով Սրբազան Խորհուրդներու վրայ, այս անգամ սոյն գրոյկով կ'խօսինք Մկրտութեան Խորհուրդին նախաբրիտանեական եւ քրիստոնեական պատմութեան եւ վարդապետութեան վրայ, որքան կրնային նպաստել մեզ սաստառող Ուղղափառ Սրբազան մասեճապիտներն եւ այս նիւթին վրայ գրողներն:

6 Յունվար 1907

Կ. Պոլիս, Գասրգիւղ

ՂԵՒՈՆԴ ՎՐԴՊՏ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Մ Ա Ս Ն Ա .

ՆԱԽԱՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆՑ

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ պատմութեան պատմութեան շրջանը պատկերացնելէ առաջ, հարկաւոր է նախ մկրտութեան ծագումը որոշել, խելամուտա ըլլալու համար՝ թէ ուստի կ'սկսի իր պատմութիւնը և թէ ի՞նչ ընթացքով կ'հասնի մեզ: Այս հարցը արդարեւ կրնայ դիւրաւ լուծուիլ՝ երբ նկատի առնենք այն մկրտութիւնները, որոնք սովորական դարձած էին հրէական վաղեմի ժողովրդեան մէջ. այսինքն՝ նորահաւասից համար սահմանուած մկրտութեանը և Յովնանու մկրտութիւնը: Պատմիչներէն ոմանք կ'ուզեն հաստատել սա սահմանական և անհեթեթ կարծիքը՝ թէ քրիստոնէական մկրտութիւնը արդիւնք է հեթանոսական մկրտութեանց ազդեցութեան. ասիկա և ոչ մէկ կերպով ընդունելի է մե-

զի համար. վասն զի չունի ու է պատմական կապակցութիւն քրիստոնէական մկրտութեան հետ (*) ։
 Անշուշտ կարեւոր է գիտնալ թէ ո՞րն է ժամանակագրապէս առաջինը այդ հրէական երկու մկրտութեանց . ըստ ամենայն հաւանականութեան , նորահաւասաներու կամ եկամուտներու համար սահմանուած մկրտութիւնը ՚ին է քան Յովհաննու մկրտութիւնը , ինչպէս գիտնական Աստուածաբաններէ շատեր կ'հաստատեն ։

Ա. ՆՈՐԱՀԱԻԱՏՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ ՍԱՀՄԱՆՈՒԱԾ ՄԿԻՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

Նորահաւասներու կամ եկամուտներու (προσήλυτος = prosélytes) հաւար սահմանուած մկրտութիւնը . — Հրէական օրէնքի պահանջման համեմատ՝ երբ հեթանոս մը կ'ըլիմէր Հրէական Ուխտին անդամակցելու՝ բաւական չէր համարուեր միայն թլիբատելը դայն , այլ պէտք էր նաեւ մկրտել ի նշան մաքրութեան հեթանոսական պղծութեան և ի նշան Աստուծոյ խոստմանց ժառանգակից ըլլալու . մկրտութիւնը կ'կատարուէր մասնաւոր աւազանի մը

(*) Հետաքրքրական է յիշել՝ որ Իւրանտայի և Նորվեկիոյ այլ և ուր կողմերը կանուխ ժամանակներէ սկսեալ՝ նման քրիստոնէական մկրտութեան, կար Մկրտութեան արարողութիւն մը . զոր օրինակ հայր մը երբ համակրէր նորածին զուակին , կ'որո-

մէջ՝ որուն ջուրը մկրտեալին ուսերուն համնելու չափ խորութիւն կ'ունենար . մկրտութիւնը կ'կատարուէր ի ներկայութեան երաշխաւորներու կամ կնքահայրերու , և նոյն տուն կ'ըլիւնէին մկրտեալին՝ Օրէնքին պատուէրները : Երբ նորահաւատը խոստանար լիովին պահել Օրէնքին բոլոր պայմանները , օրհնութեամբ մը կ'աւարտէին մկրտութեան արարողութիւնը : Յետոյ նորահաւատը պարտաւոր էր զո՞ն (*) մը մատուցանել՝ նկատուելու համար բացարձակապէս ուխտին անդամակից : Եկամուտներու և նորահաւասաներու համար սահմանուած մկրտութիւնը հրէականութեան մէջ՝ ինքնատիպ հանգամանք մ'ունէ՞ր թէ ո՞չ՝ յայտնի բան մը չէ . արդարեւ բարբիները դասն անոր մէկ հետքը Յակոբ նահապետի իր ընտանիքին ըրած սա հրամանին մէջ . « Ի բաց առէք զաստուածս օտարու-

շէր իր քով պահել , խնամել ու կրթել՝ մկրտել և անուն մը դնել յետոյ : Իսկ եթէ չհամակրէր՝ կ'ըլլանէր զոյն առանց մկրտակու . Մկրտեալը անդամակից կ'ըլլատուէր իր տոհմին և ժառանգակից իր հօր ստացուածոց : Օլու Դրիկվատն , Նորվեկիայի փրայպետելէն և ժողովուրդը քրիստոնէական մկրտութեան նման զոյնութիւն ունէր . սակայն հետզհետէ իր կարեւորութիւնը կորսնցուցր զքրիստոնէութեան բարեբար ազդեցութեան ներքեւ . այնպէս որ այժմ ոչ ևս կ'երեւի հոն այդ տոհմային սովորութիւնը և լոկ կ'արիւր քրիստոնէական մկրտութիւնը :

(*) Զոհի մատուցումը Տանարին կործանումէն յետոյ խափանեցաւ :

տիս, որ ընդ ձեզ են, ի միջոյ ձերմէ, և սրբեցարուք, և փոխեցէք զպատմութեանս ձեր» (Ծննդ. ԼԵ. 2): Նմանապէս Աստուծոյ կողմանէ Մովսէսին տրուած սա պատուէրին մէջ. «Երթ առ ժողովուրդըն և սրբեա՛ զնոսա այսօր և վաղիւ, և լուսացին զձորձս իւրեանց» (Ել. Բ. 5): Բայց կրնանք սնդեւ և հաստատել՝ թէ ոչ մէկ կողմ Հին կտակարանի մէջ, և ոչ իսկ անվաւեր գրուածոց մէջ չէ՛ յիշուած նորահաւատի մը մկրտութիւնը: Նոր կտակարանը եւս լուռ կ'մնայ այս մասին. Յովսէպոս և Փիլոն Հին կտակարանի վրայ խօսելու առթիւ՝ իրենց գրուածոց մէջ յիշատակութիւն մը չեն ընկեր այս մասին: Քրիստոնեայնախկին մատենագիրներէ և ոչ մէկուն գրուածին մէջ ալ չենք գտներ ուէ ակնարկութիւն: Ո՛չ ալ մանաւանդ անոնց գրուածոց մէջ, որոնք հրէականութեան կամ մկրտութեան վրայ վիճարանական գրուածներ ունին: Այսպէս, ո՛չ Բառնարատի, ո՛չ Յուստինոս Վկայի և ո՛չ Տերտուղիանոսի գրուածներու մէջ կ'գտնենք ո՛ր և է հետք եկամուտներու մկրտութեան մասին: Թէևս պէտք է յիշել որ Սիբիլեան պատգամներու(*) չորրորդ գրքին մէկ տողը. «ըջրոյր լըւաձիւք մարմինն ի դետս մըլտարուղխս». ինչպէս նաև Արիա-

(*) Սիբիլեան պատգամները հոմերական բարբառով և վեցուչափ ոտքով գրուած 12 գրքեր են. այս գրքերուն հեղինակները հրեայ անձեր կ'ընկառուին, որոնցմէ ոմանք ապրած են Ն. Ք. Բրդ Դար. ոմանք ալ քրիստոնէական Սուականի սուաչին երեք դարերուն մէջ:

նոսի (Arrian) մէկ խօսքը, որ հեթանոսի մը կ'ուզուի. «Եթէ յանձն առնուցուք զպէտս մկրտելոց՝ յայնժամ լինի արդեամբ և կոչի հրեայ». ակնարկութիւն մըն է այս եկամուտներու մկրտութեան (Տե՛ս Diss. Epist. II. 9): Այս մկրտութեան մասին իբրև երրորդ յիշատակութիւն մը կ'գտնենք Նոր կտակարանի Եթովպական թարգմանութեան մէջ. (Մատթ. ԻԳ. 15) ուր ըսուած է «Յածիք ընդ ծով և ընդ ցամաք մկրտել եկամուտ մի». հակառակ բոլոր բնագիրներու, որ ունին «Յածիք ընդ ծով և ընդ ցամաք առնել եկամուտ մի»: Այսուամենայնիւ այս երեք յիշատակութիւններն առ առաւելն Բրդ դարու գործ կրնան նկատուիլ, որ ժամանակ արդէն եկամուտներու կամ նորահաւատներու համար սահմանուած մկրտութիւնը կար չըրէից մէջ: Ասով չենք ուզեր ըսել՝ թէ այս մկրտութիւնը քրիստոնէական ժամանակամիջոցի մը մէջ հաստատուած արարողութիւն մ'է. նմանապէս հակառակ ենք այն կարծիքի՝ թէ այս մկրտութիւնը ընդօրինակուած ըլլայ քրիստոնական մկրտութենէն. վասն զի քրիստոնէութեան սկիզբէն հրէական եկեղեցին (Սինակոկան) միշտ թշնամութիւն մը կը տածէր ընդդէմ քրիստոնէութեան, և կարելի չէ ըսել՝ թէ այդպիսի հանրածանօթ մկրտութեան արարողութիւնը Սինակոկան փոխառնէր քրիստոնէութենէն, հեթանոսները իրեն անդամակից ընելու միջոց մը նկատելով զայն:

Եկամուտներու կամ նորահաւատներու համար

սահմանուած մկրտութիւնը Աստուածաշունչի, Յովսեպոսի և Փիլոսոփի պատմութեանց կամ մկրտութեանց մէջ չյիշուելէն պէտք չէ նաեւ եզրակացընել՝ թէ բոլորովին նոր սահմանուած բան մը մ'ըլլար այն: Այդ լուծութենէն բան մը ոչ ուղղակի կ'հաստատուի և ոչ ալ կ'հերքուի. բաւական է՝ որ իրեն ծագումը յայտնի ըլլայ մեզի: Այդ ծագումն ալ ոչ այլուր պիտի կարենանք գտնել, բայց եթէ թալմուտի առաջին դրքին, այն է Միշնայի մէջ, ուր կը յիշատակուի թէ Շամմայի դպրոցը կ'իջաւորէր՝ Ուխտին անդամակցելու միայն ա՛յն հեթանոսները, որոնք թլփասուելէ զատ կ'մկրտուէին: Ընդհակառակը Հիլլէլի դպրոցը չունէր այդ վերջին արարողութիւնը: Արդէն բացայայտ գիտենք որ Հրէական Օրինաց պահանջման համաձայն, անսուրբ մարգը անհրաժեշտ էր որ մկրտուէր, եթէ ոչ կ'սպաննուէր ժողովուրդէն (Տե՛ս, Ղեւտ. ԺԱ-ԺԵ Թիւք ԺԹ). հետեւարար հեթանոս մը պարտաւոր էր մըկրտուիլ, քանի որ այն ալ անսուրբ մը կ'նկատուէր:

Մեր այս ըսածներէն սա եզրակացութեան կըրնանք յանդիլ՝ թէ նորահաւատներու մկրտութիւնը շատ հին է հրէական կրօնի մէջ, և երբ Յովհաննէս Մկրտիչ սկսաւ քարոզել և մկրտել, արդէն գոյութիւն ունէր հրէական այդ արարողութիւնը. դիւրին է հասկնալ ուրեմն՝ թէ մկրտութեան արարողութիւնը Յովհաննէս Մկրտիչ ընդունեցաւ իրեն իբր միջոց իր նպատակին, բոլորովին տարբեր ոգի մը գնելով անոր մէջ:

Բ. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԿՐՏԻ ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

Տարակոյս պէտք չէ ունենալ՝ որ մկրտութիւնը հրէական կրօնի մէջ արդէն անդամակցութեան համար սահմանուած արարողութիւն մըն էր՝ Յովհաննէս Մկրտչի քարոզութեան սկսելէն առաջ: Սակայն պէտք է ըսել՝ որ մկրտութեան պատմութիւնը բուն իսկ իրմով կ'սկսի. իր պաշտօնին բերմամբ մկրտիչ տիտղոսը առած է *ὁ βαπτίζων*, Մարկ. 2. 14, 24 *ὁ βαπτιστής* Մատթ. 9. 1. Մրկ. Ը. 28 Ղուկ. Է. 20. Յովս. Հնախօս. ԺԸ. Ե. 2): Յովհաննու մկրտութիւնը նշանակութեամբ բոլորովին տարբեր է թէ՛ Ղեւտական Օրէնքին համաձայն եղող մկրտութիւններէն և թէ՛ նորահաւատներու մկրտութեանէն: Յովհաննու Մկրտութիւնը սահմանուած էր ո՛չ թէ նորահաւատից համար, այլ բուն իսկ Հրէից ապաշխարութեան համար. այսինքն՝ վախճանը և նպատակն էր տանիլ դէպ ի ապաշխարութիւն. նմանապէս պատրաստութիւն մըն էր Մեծիական թագաւորութեան, խորշելով ամէն զեղծ ընթացքներէ: Բացայայտ է՝ որ Յովհաննու մկրտութիւնը եթէ չունենայ յարացուցական բան մը իր մէջ՝ չէր կրնար սեփականել իրեն առանձնայատուկ անուն մը. ուրեմն իր մկրտութիւնը կ'տարբերի Օրէնքի դրած մկրտութիւններէն թէ ոչ ձեւով՝ գէթ նշանակութեամբ:

Նաեւ բացորոշապէս կ'տարբերէր քրիստոնէս-

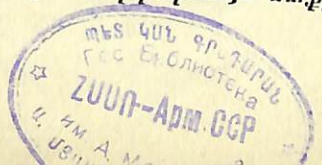
կան մկրտութենէն: Այդ տարբերութիւնը ինքն իսկ Յովհաննէս ցոյց կուտայ իր սա խօսքով. «Ես մկրտեմ զձեզ ջրով յապաշխարութիւն, բայց որ զկնի իմ գայ, հղօրագոյն է քան զիս... նա մկրտեալսն զձեզ ի Հոգին Սուրբ և ի Հուր» (Մատթ. Գ. 11. հմմտ. Յովհ. Ա. 33): Յիսուս Քրիստոս իսկ զգալի տարբերութիւնը ցոյց տուաւ՝ ըսելով. «Զի Յովհաննէս մկրտեաց ի ջուր, այլ դուք մկրտաիցէք ի Հոգին Սուրբ» (Գործք Ա. 5. հմր. ԺԱ. 16): Նաև Գործք Առաքելոցի մէջ յիշուած պարագայ մը բայրաճակապէս ցոյց կուտայ էական տարբերութիւնը սոյն երկու մկրտութեանց: Երբ Պօղոս Առաքեալ իմացաւ, որ Եփեսոսի աշակերտները Յովհաննու մկրտութիւնը միայն ընդունած են, անմիջապէս «Յանուն Տեառն Յիսուսի» զանոնք մկրտեց. և նոյն այն պահուն Առաքեալը ձեռք դրաւ անոնց վրայ, և ստացան Ս. Հոգին (Գործք. ԺԹ. 3-6): Ծնորդակն իր Մատթէի մեկնութեան մէջ (էջ 52) կ'ըսէ. «Յովհաննու մկրտութիւնն առաւել քան զՄովսէսին ապաշխարութիւն միայն էր, իսկ Քրիստոսի՝ ո՛չ ապաշխարութիւն, այլ ձրի թողութիւն և չնորհիւ որդեգրութիւն»: Կիւրեղ Երուսաղէմացին ալ իր «Կոչումն Բնծայութեան» գրքին Գրք մասին մէջ, մկրտութեան Ս. Խորհուրդին վրայ խօսած ատեն, ցոյց կուտայ վերջինին ունեցած տարբերութիւնը Յովհաննու մկրտութենէն:

Առաքեալները, Յիսուսի Յարութենէն առաջ,

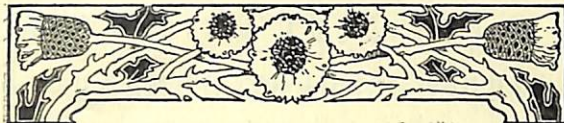
կ'աւանանք՝ որ մկրտութիւններ կ'կատարեն. (Յովհ. Գ. 2). այս մկրտութիւնը չկարծուիր՝ որ «յանուն Հօր և Որդւոյ և Ս. Հոգւոյն» եղած ըլլայ, վասն զի Ս. Հոգին տակաւին ընդունած չէին (Յովհ. է. 39). հաւանականաբար Ապաշխարութեան մկրտութիւն էր, նման Յովհաննու մկրտութեան, որովհետև Յիսուս ալ ի սկզբան քարոզեց ապաշխարութիւն (Մարկ. Ա., 15): Անտարակոյս առաքելոց այս մկրտութիւնը չէր այն մկրտութիւնը, զոր յետ յարութեան Տեառն կատարեցին. ասիկայ պատճառով Տեառն համար էր և ոչ կատարելութեան. խորհրդանշանական (symbolique) էր և ո՛չ խորհրդական (sacramental): Ինչպէս այս մասին այնքան լաւ կ'ճառէ Տերտուղիանոս իր «Յազագս մկրտութեան» ճառին մէջ (Ժ. ԺԲ):

Բոլորովին անհիմն է ըսել՝ թէ Քրիստոս սահմանադրեց քրիստոնէական մկրտութիւնը իր յարութենէն առաջ, ինչպէս Պետրոս Լոմպարտացի կ'ուղէ հաստատել (Գ. 7): Երբ Յովհաննէս բանտարկեցաւ Յիսուս ինքն իսկ շարունակեց Յովհաննու քարոզութիւնը. ինչպէս կ'կարդանք Մարկոսի Աւետարանին մէջ, «Յետ մասնելոյն Յովհաննու եկն Յիսուս ի Գալիլիա, քարոզէր զԱւետարանն Աստուծոյ, և ասէր թէ կատարեալ է ժամանակ, և հասեալ է արքայութիւն Աստուծոյ, ապաշխարեցէք և հաւատացէք յԱւետարանն» (Ս. 14-15): Ըստ այսմ հաւանական է կարծել թէ Յովհաննու բանտարկութենէն ետքը Յիսուս շարունա-

890070

կեց Յովհաննու քարոզութիւնն . իսկ աշակերտներն ալ կ'կատարէին ապաշխարութեան մկրտութիւնը : Անտեղի է խնդիր յարուցանել՝ թէ աշակերտք յանուն Յիսուսի կ'մկրտէին . մեզ անձանօթ կ'մնայ այս պարագան . միւս կողմանէ Յովհաննէս «Յանուն Յիսուսի» չէր մկրտեր , այլ կ'մկրտէր երկնից արքայութեան պատրաստութեան համար . նոյնը պէտք էր աշակերտներն ընէին մկրտեալներն առաջնորդելու համար առ Քրիստոս :

Բ. Մ Ա Ս

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ մկրտութեան պատմութիւնը պիտի կրնանք ամէն կողմանէ քննել՝ նկատի առնելով սա եօթը գլխաւոր կէտերը :

Ա. Մկրտութեան Խորհուրդին հաստատութեան ժամանակը .

Բ. Մկրտութեան բանաձեւը .

Գ. Մկրտութեան ենթական .

Դ. Մկրտութեան պաշտօնեայն .

Ե. Մկրտութեան նիւթը .

Զ. Մկրտութեան եղանակն .

Է. Մկրտութեան կանոնները .

Ա. ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ

Մկրտքեան Խորհուրդին հաստատքեան ժամանակը. — Յիսուս Քրիստոս՝ իր յարութենէն ետքը՝ երբ վերջին անգամ պիտի բաժնուէր իր աշակերտներէն, անոնց տուաւ իր վերջին պատուէրները այն մեծ գործին վերաբերութեամբ, որ էր աշխարհի աւետարանումը: Կենթագրուի՝ թէ իր բոլոր խօսքերը, զորս ըսաւ Յիսուս այս տեսակցութեան ատեն, չգրուեցան. բայց թէ ինչ ըսուեցաւ՝ կըրնանք գտակ վերջը գրուածներէն: Ինչ որ գրուած է ցոյց կուտայ՝ թէ Քրիստոս խօսելով իր աշակերտներուն բազմապիսի պարտականութեանց վերայ, ընդհանուր բացատրութիւններ գործածեց՝ առանց մանրամասնելու այս կամ այն պարտականութիւնը: Ըսաւ միայն. «Աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոսս . . . ուսուցէ՛ք նոցա սրահել զամենայն զոր ինչ պատուիրեցի ձեզ» (Մատթ. ԻԲ. 20): Բայց «զամենայն»ի բովանդակութիւնէն, որ պատուիրուած էր, բան մը յանուանէ կոնկրետի, և այն բանն է ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆԸ: «Գնացէ՛ք այսուհետեւ աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոսս, ՄԿՐՏԵՅՒՔ զնոսս յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ» (Մատթ. ԻԲ. 19):

Այս պատուէրը այն ատեն միայն պիտի կա-

տարէին լիովին՝ երբ բարձունքէն երկնային զօրութիւնը զգենալին (Ղուկ. ԻԳ. 49): Արդարեւ՝ երբ Պենակոստէի օրը Հոգին Սուրբ,՝ որ մարգարէական հոգի ներշնչեց անոնց և օժտեց զանոնք իմաստութեամբ, քաջալերութեամբ և յարատեւութեան կորուով՝ որ անհրաժեշտ պայմաններ էին անոնց մեծ ու բարձր պաշտօնին համար, այն ատեն սկըսան քարոզել և մկրտել զօրութեամբ Ս. Հոգւոյն: Առաջին անգամ Պետրոս Առաքեալ քաջալերեց ժողովուրդը՝ որպէս զի ապաշխարեն ու մկրտուին «Յանուն Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի, ի թողութիւն մեղաց» (Գործք. Բ. 38), և նոյն այդ Հոգեգալըստեան օրը, հակառակ այսքան հրէական ռիսքիմ թշնամութեան, մեծ յաջողութիւն գտաւ այդ առաջարկը (Գործք. Բ. 41):

Բ. ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԲԱՆԱԶԵԻԸ

Մկրտքեան բանաձեւը. — Ընթերցողը առաջին առթիւ պիտի նշմարէ այն տարբերութիւնը, որ կայ Յիսուսի պատուէրին և առաքելոց մկրտութիւն կատարելուն մէջ: Յիսուս կ'պատուիրէ՝ «Մըկրտեցէ՛ք յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ». մինչդեռ կ'տեսնենք՝ որ Պետրոս կ'մկրտէ միայն «յանուն Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի»: Կիսգիսակոս († 258) նկատի առնելով այս տարբերութիւնը կ'բացատրէ ըսելով թէ «Յանուն Յիսուսի

Քրիստոսի» պարզ բանաձևեր կ'գործածուէր միայն Հրեաներու համար, վասն զի անոնք կ'հաւատային Հօր Աստուծոյ. հետեւաբար հարկ չկար «Յանուն Հօր» եւս մկրտել զանոնք» (ԹՈՒՂԹ. ՀԳ. 17. 18) :

Աւերոսյոս եկեղեցական մատենագիրը (310—397) իր «Յաղագս Հոգւոյն Սրբոյ» գրքին մէջ կ'ըսէ՝ թէ «Յանուն երրորդութեան միոյն անձին մատակարարուած մկրտութիւնը, զօրութեամբ՝ յանուն երրորդութեան մկրտութիւնն է և միշտ վաւերական» (De Spiritu. S. 4. 43. 44. Migne XVI. 714. 715) :

Յաջորդ դարերու մէջ ուրիշ եկեղեցական հայրեր եւս ինչպէս Թ. Ագուսինացի և Նիկողայոս Պապ միեւնոյն կերպով բացատրած են :

Երկրորդ և յաջորդ դարերու մէջ յանուն Երրորդութեան մկրտութիւն կատարուելուն տարակոյս չունենալու համար՝ հարկ անհրաժեշտ կ'համարինք ի մէջ բերել Յուստինոս վկայի Ձատագոզվականին սա սողերը. «Զի յայնժամ յանուն Աստուծոյ ամենեցունց Հօր և Տեառն և Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի և Հոգւոյն Սրբոյ ջրով մկրտին» (Ձատագոզվորին. Ա. 61) :

Թէ ինչու համար Առաքեալք «Յանուն Յիսուսի Քրիստոսի» կ'մկրտէին : Ըստ նոր մեկնիչներու հաւանական կարծեաց «Յանուն Յիսուսի Քրիստոսի» խօսքը ոչ թէ մկրտութեան բանաձև է, այլ լոկ եղանակ մըն է քրիստոնէական մկրտութիւնը որոշելու Յովհաննու մկրտութենէն : Այսպէս երբ

Գործք Առաքելոցի հեղինակը կ'ըսէ՝ թէ ժողովուրդը «Մկրտուեցաւ յանուն Տեառն Յիսուսի» , այս չնշանակիր թէ այս էր այն բանաձևը, զոր կ'գործածէին ամէն մկրտութեան ատեն. այլ պարզապէս բացատրութիւն մըն է թէ այդ անձերը կը մկրտուէին քրիստոսի կամքը կատարելու, անոր համար հնազանդելու և անոր ցոյց սուած շաւղին հետեւելու : Պօղոս Առաքեալ իր Կորնթացոց թղթին մէջ կ'ըսէ՝ թէ Իսրայէլացիք «Մկրտեցան ի Մովսէսի» (= εις τὸν Μουσῆν =) ուրիշ բան ըսել չուզեր՝ բայց միայն թէ անոր կամքը կատարեցին. խոստովանեցան՝ թէ կը հետեւին անոր հաւատարմութեամբ, թէ անոր հեղինակութիւնը ճանչցան և հնազանդեցան, ընդունելով զանի իբրև Տէր և Գլուխ : Նոյն այս կերպով, այս խոստով պէտք է հասկընայ «Մկրտիլ ի Քրիստոս» կամ «Մկրտիլ Յանուն Տեառն Յիսուսի» բացատրութիւնները. (Հռովմ. Զ. 3. Գաղ. Գ. 27, Ա. Կորնթ. Ա. 13, Ա. Կորնթ. Զ. 11) :

Հետեւաբար՝ յախուռն և ոչ բանաւոր կարծիք մըն է ըսել՝ թէ անհամաձայնութիւն կայ այդ երկու բանաձևերուն մէջ. վասն զի ինչպէս ըսինք «Յանուն Յիսուսի Քրիստոսի» խօսքը ոչ թէ բանաձև մըն է մկրտութեան, այլ եղանակ մըն է Քրիստոսի մկրտութիւնը որոշելու Յովհաննու մկրտութենէն :

Հայ եկեղեցոյ մկրտութեան բանաձևը հետեւեալն է, «(այս սևուռ) ծառայոս Աստուծոյ եկ-

եալ յերախայութենէ ի մկրտութիւն, մկրտի յանունն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ, գնեալ արեամբն Քրիստոսի ի ծառայութենէ մեղաց, ընդունի զորդեգրութիւնն Հօրն երկնաւորի. լինել ժառանգակից Քրիստոսի և տաճար Հոգւոյն Սրբոյ»: Այս էական մասը մնացած է առաքելական ժամանակէն. սակայն Հռոմէական Եկեղեցին ոյժ տալով իր կղերին նշանակութեան և իշխանութեան, փոխած է այդ ձեւը և ըրած է՝ «ԵՍ ՄԿՐՏԵՄ (զայս անունն) յանունն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ»: Այսպէսով նա մկրտողի անձին աւելի նշանակութիւն կուտայ քան թէ Քրիստոսին. (ԳՐԻՊՈՐ ՏԱԹԵՒԱՅԻ. Գիրք Հարցնակց. եր. 588):

Գ. ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԵՆԹԱԿԱՆ

Մկրտութեան ենթական կրնայ ըլլալ կամ ջանաստ և կամ մանուկ.

Չախանաւս. — Եկեղեցւոյ մէջ ընդունուելու համար առաջին պայմանը մկրտութիւնն էր, որ առաքելական դարուն մէջ անյատարակ կ'որուէր անոնց, որ կ'ստատովանէին Քրիստոսի Աստուածութիւնը. Գործք Առաքելոցի վկայութիւնները բազմաթիւ են. (Բ. 41, Ը. 37, Ժ. 47, ԺԶ. 15, 33): Աւելի ոչ՝ և հաւանականաբար Բրդ դարէն յետոյ՝ Մկրտութեան արարողութենէն առաջ հաստատուեցաւ ուսուցման և պատրաստութեան ժամանակա-

միջոց մը՝ երախայացուցում մը: Ելուիրայի Ժողովը (300) նորահաւաներու պատրաստութեան համար երկու տարի կ'պահանջէ (Կ. 42): Ասոնք՝ որոնք այսպէս ինքզինքնին կ'պատրաստէին մկրտութեան՝ կ'կոչուէին երախայ (= κατηχούμενοι = ունկնդիրք). վասն զի ամենէն առաջ պարտաւոր էին ուսանիլ փրկութեան ճշմարտութիւնները. որովհետեւ անչափահաս կ'նկատուէին Ս. Հոգւոյն որդեգրութեան արժանանալու համար: Ասոնք Եկեղեցի կրնային յաճախել՝ քարոզի ունկնդրելու համար, սակայն Ս. Հաղորդութեան ժամանակ դուրս կ'ելլէին, երբ Սարկաւազն կ'աղբարարէր. «Մի՛ ոք յապաշխարողաց և յանաբքից մերձեցցի յաստուածային խորհուրդ». կամ «Եւ որք ոչ էք կարողք հաղորդիլ աստուածային խորհրդոյս, ապրուհս ելէք և աղօթեցէք» (Ա. Կորնթ. Ժ. 1—12, ԺԱՄԱԳԻՐՔ): Օրինաւոր կրթութենէ յետոյ, այսինքն՝ երբ հաւատոյ մասունքը պէտք եղածին չափ սորված և քրիստոնէական կեանքի վարժուած ըլլային՝ այն ատեն կ'որոշուէր անոնց մկրտութեան օրը. մկրտութենէն անմիջապէս ետքը կուգար խոստովանութիւնն ու հաղորդութիւնը, ետքը Երախայից կ'մատուցուէր քիչ մը կաթ և մեղր: Մըկրտութեան ատենը ութ օր կ'տեւէին. այդ միջոցին, նորակուսները սպիտակ հանդերձներ կը հագնէին: Տերտուղիանոս արդէն կ'յիշէ կնքանայրերու գոյութիւնն ալ:

Երախայ մը եթէ մարտիրոսանայ, այն արիւնը՝ որով նա իր կեանքը Քրիստոսի համար կ'զոհէր, կ'համարուէր մկրտութիւն. արեւաթ մկրտեալ էր այս: Այսպէս նաեւ ի Ս. Գիրս յիշատակուած է Մկրտութիւն մը մեռելոց համար (Ա. Կոր. ԺԵ. 29), զոր կ'կատարէին հաւանաբար ազանգաւորներէն ամանք. ետքը նոյնը ըրին Մարկիոնեանքաւ, բայց Եկեղեցին Տերսուղիանոսէն սկսելով դատապարտեց այդ սովորութիւնը՝ որ ինքնին երկար ժամանակ ալ չկրցաւ զիմանալ կամ տեսել:

Մինչև Երդ դարու սկիզբը Մկրտութեան Խորհուրդը կ'կատարուէր գրեթէ նախնական ձևով. ցորչափ քրիստոնէութեան զիմողներ գտնուէին, միշտ անպակաս կ'ըլլային չախանսա երախայք (adultes): Ուստի յաճախ կ'պատահէր՝ որ Քրիստոնեայ ծնողներու զաւակներ որոշեալ տարիքի մը մէջ և կամ մահուան մահիճին մէջ միայն կ'ընդունէին Մկրտութեան Խորհուրդը: Բարեփոխութիւն կատարուեցաւ միայն Երդ դարուն՝ երբ մանուկները մը կը բռնուէր սովորութիւնը, որ արդեւքի հանդիպած էր նախապէս, բոլորովին ընդհանուր եղաւ:

Երախայութիւնն ուրեմն՝ ինչպէս նաեւ մկրտութեան հետ կապ ունեցող նախնական սովորոյթները բոլորովին չանհետացան այս շրջանին մէջ: Այն երախայները, որոնք յանձն կ'առնէին մկրտուիլ և զորս հասարակութիւնն արժանաւոր կ'նկատէր Եկեղեցւոյ մէջ ընդունելու, մասնաւոր եղանակով մը՝ նուիրական մեծ պահքին, քառա-

սունքին մէջ և կամ աւելի կանուխ ժամանակի համար՝ մկրտութեան օրերու մէջ՝ պէտք էր որ պատրաստուէին ընծայութեան խորհուրդն ընդունելու համար: Ընդունակ կամ շնորհալի (= Competentes, electi, = Φοιτίζόμενοι = յուսաւորեալք) աւելի խնամով և քիչ քիչ կ'ուսանէին հաւատաքիճ մարտութիւնները: Հանգանակը իրենց կ'յանձնուէր՝ որպէս զի բերանացի սորվէին զայն. ժամանակ մը վերջը՝ բնագիրը ետ կ'գարձնէին. երբեմն նոյն իսկ բարձր ձայնով եկեղեցւոյ մէջ կ'արտասանէին զայն, ցոյց տալու համար՝ թէ սորված էին զայն: Այս կրկին արարողութիւնները կոչուած էին աւանդում (traditio) և կրկնումն հանգանակի (reeditio symboli): Այսպէս կ'ընէին նաեւ «Հայր մեր»ին համար եւս: Զանազան հոգեւոր գործողութիւնք՝ ինչպէս երգմանցուցչութիւն, մեղաց խոստովանութիւն և պահք կ'աւելցուէին կրօնական կրթութեան վրայ, որոնց նպատակն էր ընծայեալները փորձել՝ թէ իրաւցնէ պատրաստ են: Մկրտութեանէն ետքը Երախայ Քրիստոնէին կ'ուսուցանէին խորհուրդին այն վարդապետութիւնը, զոր՝ այն ատեն խիստ գործադրութեան մէջ եղող գաղափարաբանութեան շնորհիւ՝ մկրտեալներու միայն օրէնք էր յայտնել: Այսուսումն է անա, զոր Յոյնք կ'անուանեն խորհրդածակալն ֆրիսնեակալն (Catechèse mystagogique): Անշուշտ «Հաւատամք»ն ու «Հայր մեր»ն Քրիստոնէական Խորհուրդներ կ'նկատուէին հաւասարապէս, և հետեւաբար՝ քանի մը եկեղեցւոյ մէջ՝ այս վեր-

Չինը մկրտութենէն վերջ կ'ըսացատրուէր անմիջապէս, բայց նորահաւսանները պատրաստելու հարկը կ'ստփպէր քիչ մը շեղիլ կանոնէ: Մանուկները մըկըրտելու սովորութիւնը արդէն ընդհանրացած ըլլալով՝ իր ետեւէն ըրեա՞ծ էր կարգապահական փոփոխութիւն մը: Բայց փոխանակ ջնջուելու, նախապատրաստութեան հին գործառնութիւնները փոխուեցան խորհրդանշանական ծէսերու՝ յետոյ արարողութեան ամբողջացուցիչ մասը կազմելով:

Լատին եկեղեցւոյ Հայրերէն ոմանք կ'պնդէին՝ թէ փալիսաֆի մկրտութիւնն կրնայ երբեմն հասարակ մկրտութեան տեղ բռնել. բայց կ'հանդպինք նաեւ հակառակ վարպետութեան մը, որ այդ խորհրդոյ համազօր կ'ընդունի միայն մարտիրոսութիւնը, որ կ'կոչուի առեանք մկրտութիւն: Այս կարծիքը կ'աւելնէ նաեւ Յոյն եկեղեցւոյ մէջ:

Երբ քրիստոնէական եկեղցւոյ առաջին դարերուն մէջ հերձուածներ և հերետիկոսութիւններ բազմացած էին, և ահա նոյն միջոցին պատահեցաւ՝ որ անոնց զգաստացեալ հետեւողներէն ոմանք դարձան ի ծոց եկեղեցւոյ: Հարկ եղաւ խնդիր յուղել թէ Հերետիկոսաց կատարած մկրտութիւնը կամ ընդհանրապէս արտաքոյ եկեղեցւոյ կատարուած մկրտութիւնը ուղղափառաց մկրտութեան հաւասար էր արդեամբ, թէ Հերետիկոսաց մկրտութիւնը վաւեր է, թէ չէ պէտք է նորէն մկրտուել: Տէրտուղիանոս անվաւեր համարեց Հերետիկոսաց մկրտութիւնը՝ իր «Յազաք» մկրտութեան»

ճառով, որ Յունարէն լեզուաւ ալ հրատարակուեցաւ, բաւական ազդեցիկ եղաւ սուղ ժամանակի մէջ մի և նոյն կարծիքը Կարքեղոնի (չուրջ յամի 220) Սիւննազայի և Իկոնիոնի (չուրջ յամի 230) եկեղեցական ժողովոց ընդունել տալու համար: Մասնաւոր եկեղեցիներ տարբեր կարծիքներ ունեցան. Ափրիկէի և Ասիոյ եկեղեցիները անվաւեր կ'համարէին Հերետիկոսներու մկրտութիւնը. իսկ Խապիոյ եկեղեցիները վաւերական կ'սպէէին: Առաջիններուն գլուխը կ'գտնուէր Կիպրիանոս և վերջիններուն գլուխը կ'գտնուէր Հռոմի Ստեփաննոս Պապը: Երբ Կիպրիանոսի նախազահութեամբ Կարքեղոնի մէջ (255 ին և 256 ին) գումարուած ժողովները որոշեցին՝ որ ուղղափառ եկեղեցին դարձող հերետիկոսները երկրորդ անգամ մկրտուելու են. Հռովմայ եկեղեցւոյն Ստեփաննոս Պապն այդ Սինոդոսներու որոշումը իբր նորութիւն համարելով մերժեց և արգիլեց զայն Ափրիկէի եկեղեցեաց՝ զանոնք հազարակցութենէն բաժնելու սպառնալիքով: Մի և նոյն խմատով թուղթ մը գրեց նաեւ Փոքր Ասիոյ Եպիսկոպոսներուն, երբ իմացաւ թէ անոնցմէ շատերը մասնաւորապէս Փիրմիլիանոս Կեսարացի և Հելինոս Տարսոնացի դէպի Ափրիկէցիներու կողմը միտած էին: Ասոնք նոր ժողով մը գումարեցին՝ 256 ին՝ աշնան, և հաստատուն մնացին իրենց կարծեաց մէջ ի մասին անվաւերականութեան հերետիկոսներու մկրտութեան: Ստեփաննոս այն առն իր բոլոր յարաբե-

րութիւնները կ'նորոգէ: Այս հերետիկոսական մը-
կըրտութեան խնդիրը պիտի կարգադրուէր Տիեզե-
րական Առաջին (Նիկիոյ) Ժողովոյն մէջ: Ժողովը
որոշեց՝ որ վաւերական է հերետիկոսներուն տուած
մկրտութիւնը. միայն թէ Եկեղեցւոյ ընդունած
մկրտութեան համեմատ Երրորդութեան անուամբ
կատարեալ լինի: Նիկիոյ Ժողովը անվաւեր կը
յայտարարէ Պաւլիկեանց, այսինքն՝ Պողոս Սա-
մոստացւոյն հետեւողներու մկրտութիւնը (Կառնոն
19): Հայ Եկեղեցին վերապիս կ'մկրտէր այն աղան-
դաւորները (Արիոսեան, Մակենդոնեան, Նեստու-
րական, Սաբելեան, եւ այլն), որոնք չունին Ս.
Երրորդութեան ճշմարիտ դաւանութիւնը (ԳՐ.
ՏԱԹԵՒԱՅԻ. Գիրք Հարց. 590):

Մանկութիւն. — Մանկունք՝ հաւատացեալներու
զաւակները՝ կ'մկրտուէին իրենց ծնողներու հաւատ-
քով և երաշխաւորութեամբ կնքածօր, պայմանաւ
որ անուցանեն դանոնք Քրիստոսի հաւատքին մէջ,
որով միայն ներելի էր մանուկներու մկրտութիւնը:
Այսպէս կ'ըսենք, վասն զի ծնողներու կամքն ան-
շուշտ մանկան ալ կամքն է: Ինչպէս որ մանկան
մարմնաւոր կեանքը ծնունդէն առաջ մէկ է մօր
մարմնաւոր կեանքին հետ և ծնունդով միայն ինք-
նուրոյն կ'զաւնայ, այսպէս ալ մանկան հոգեւոր
կեանքը ծնունդէն յետոյ մէկ է ծնողաց հոգեւոր
կեանքին հետ այնքան ժամանակ՝ մինչև որ անոր
հոգեւոր կեանքը ինքնուրոյն հասունութեան թե-
ւակոխէ և պարզ ինքնագիտակցութիւն ձեռք բե-

րէ: Հետեւաբար, քանի որ մանկան կամքը ծնող-
ներու կամքն է, պէտք է որ ծնողներու վրայ մը-
նայ հաւատքի բոլոր պարտաւորութիւնները: Այս-
պիսով այդ պարտաւորութիւնները պէտք է լիովին
կատարեն ծնողք, կնքածայր և կամ անոնց պակ-
սած ասան՝ Եկեղեցին: Առանց այս պարտաւորու-
թիւններու լիովին կատարմանը՝ մանուկը չէ կա-
րող վրկուիլ: Այսպէս բարեպաշտ ծնողքներէ մը-
կըրտութեան բերուած մանուկները՝ որոնք Աստու-
ծոյ երկիւղով պիտի դաստիարակուին, ետքը կ'ըլլան
Եկեղեցւոյ ճշմարիտ անդամներ. իսկ հակառակ
պարագային անոնց մկրտութիւնը չունի նշանակու-
թիւն և չատ անգամ սրբապղծութիւն կ'համարուի:
Բայց մեծ օրհնութիւն է ճշմարտիւ երկիւղած ըն-
տանիքի մը ծոցին մէջ մանուկներու աստուածա-
հաճոյ կեանքը, քանզի Տէրն ինքնին կանուխ բա-
նալով աղայոց սիրտը՝ որ ճանչնան և սիրեն զին-
քը՝ այն աղղեցութեան շնորհիւ, զոր ծնողք ի
գործ կ'զնեն անոնց վրայ, յիշեցնելով միշտ անոնց՝
թէ Աստուծոյ նուիրուած են: Ինչպէս որ Առաքեալ-
ներն ալ ամբողջ ընտանիքներ այն ասան միայն կը
մկրտէին՝ երբ ծնողքներն և չափահաս անդամները
պատրաստուած էին քրիստոնէական վարդապե-
տութեան հետեւելու (Գործք. Ժ. 24, Ժ. 2. 15—
33, Ժ. 8, Ա. Կորնթ. Ա. 16): Մկրտութեան
Խորհուրդը կատարելով այնպիսի մանուկներու վը-
րայ, որոնց ծնողքը Եկեղեցւոյ անդամները չեն,
կ'դատապարտեն թէ մկրտեալը և թէ մկրտողը

վասն զի այսպիսի վարմունքով ցոյց արուած կ'լինին հաւատքի գաղջութեան և անտարբեր վերաբերմունք դէպ ի աստուածային մեծ սրբութիւնը : Բացառութիւն կ'կազմեն միայն այն փոքրիկներ, որք ընկեցիկ են և Եկեղեցին յանձն կ'առնու անոնց թէ մարմնաւոր և թէ՛ հոգեւոր խնամքը :

Երբ մանուկներու մկրտութեան վրայ կ'խօսուի՝ պէտք է նաեւ պարզութեան վերաբերել սա գլխաւոր խնդիրը՝ թէ մանկամկրտութիւնը առաքելապէս է թէ ոչ : Այս խնդիրը գրեթէ միշտ, մանաւանդ անցեալ դարու մէջ վիճարանութեան առարկայ է եղած զխանական աստուածաբաններու միջև : Ասոնցմէ շատերը ընդունած են՝ թէ մանուկները մկրտելու սովորութիւնը Առաքելական կանոններէն կ'ըզխի, ուրիշներ — Մկրտչական կոչուածները — յամառ կերպով պնդած են հակառակը՝ հիմնուելով Քրիստոսի խօսքին վրայ թէ՛ «Որ հաւատաց և մկրտեսցի կեցցէ» :

Սակայն մենք՝ անկողմնակալ ոգւով մը նկատի պիտի առնենք այս կարեւոր խնդիրը, և ճշմարտութիւնը բացայայտ ցոյց պիտի տանք :

Նախ՝ դիտելի պարագայ մըն է՝ որ Ս. Գրքէն կամ Առաքեալներէն չկայ որ և իցէ ակնարկութիւն մանկամկրտութեան դէմ, ընդհակառակը կան ակնարկութիւններ՝ որոնք յայտնի կ'ըջափեն մանկամկրտութեան կարեւորութիւնը. այդ ակնարկութիւններէն առաջինը կրնայ համարուիլ Յիսուսի սա խօսքը. «Եթէ ոք ոչ ծնցի ի ջրոյ ու ի Հոգւոյ

ոչ կարէ մտանել յարքայութիւն Աստուծոյ» (Յովհ. Գ. 5) :

Այս խօսքը բացարձակ է. այսինքն՝ ամէն անոնք՝ ըլլան մանուկ կամ ծեր, երիտասարդ կամ չափահաս, որ չեն մկրտուած, չեն կարող երկնից արքայութեան արժանանալ : Բաց աստի Գործք Առաքելոցի մէջ այլ պարագաներ կան, որոնք կը հաստատեն պարզապէս՝ թէ մանուկներն ալ կ'մկրտուէին. այսպէս զորօրինակ, կ'կարդանք Ժ. Գլխուն մէջ. «Լիզիա մկրտուեցաւ ինքն և իր տունը» (15) : «Եւ իր տունը» խօսքով պէտք է հասկնալ «Իր զաւակները» : Աւելորդ կ'ըլլայ առարկել թէ գուցէ անոր մէջ մանուկներ չըլլային :

Նոյն գլխուն մէջ կ'կարդանք. «Բանտապետը մկրտուեցաւ ինք և բոլոր իրենները». այսինքն՝ թէ տունը, ընտանիքով և զաւակներով և թէ տան մէջ եղող սպասաւորները :

Կրեսպոս Ժողովրդապետ իր բոլոր տունով հաւատաց. ոչ թէ անեցիք ալ կ'հաւատան, այլ միայն ինք անոնց կողմանէ, որու հետ կ'մկրտուին բոլոր անեցիք ևս, մեծեր ու պոչիկներ :

Նաև Պէնտէկոստէի օրը մկրտուող երեք հար հոգիներ չերեւիր թէ ամէնքն ալ չափահաս անձեր էին. ըստ որում Պետրոսի քարոզութեան բնաբանն էր. «Վերջին օրերը . . . իմ Հոգիէս պիտի թափեմ ամէն մարմնոյ վրայ», որոնց մէջ կան բացի ազջիւկներէ և մանչերէ, երիտասարդներէ և ծերերէ, թերեւս մանուկներ ու տղաքներ ալ, որով-

հետեւ «Խոստմունքը ձեզ և ձեր որդւոց է» կ'ըսէ, և մասնաւորապէս կ'ընչատ ին այդ վերջին խօսքերը:

Պօղոս Առաքելոյն Կորնթացւոց ուղղած սա հետեւեալ խօսքը մանկամկրտութեան ի նպատակ համար մըն է. «Ձի սուրբ է այրն անհաւատ՝ կնաւն, և սուրբ է կինն անհաւատ արածին, ապա թէ ոչ՝ որդիքն ձեր պիղծ են. բայց այժմ սուրբ են» (Ա. Կրնթ. է. 14): Այս համարին մէջ ինքիրը գլխաւորաբար վերջին մասին վրայ է. «Որդիքն ձեր... սուրբ են» (= vñv ðè áγιά èστιν). բայց որպէս զի լաւ ըմբռնուի իմաստը, հարկ կ'համարինք ամբողջ համարը յիշել: Առաքեալն այս համարով կ'պատասխանէ այն հարցման, զոր Կորնթական եկեղեցին ուղղած էր իրեն խառն ամուսնութեան մասին: Պէտք է լուծուի ամուսնութիւնը, կ'ըսէ Առաքեալը, քանզի անհաւատ ամուսինը սրբուած է իր հաւատացեալ կնոջմով և փոխադարձաբար: Սուրբ բառը խօսքին առաջին մասին մէջ կ'ընչանակէ նուիրուած կամ արքուած. ինչպէս տաճարին շտրհիւ սուրբ էին զոճերը, առանց սակայն բարոյական հանգամանք մը ունենալու, կամ ինչպէս որ ոսկին կ'սրբուէր շտրհիւ սեղանին՝ որուն վրայ կը դրուէր (Եւ. 1. 27): Նոյնպէս անհաւատի այրը կը սրբուէր իւր հաւատացեալ կնոջ հետ կենակցելով: Պօղոս Առաքեալ տղայոց վրայ դարձնելով խօսքը. «Ապա թէ ոչ որդիքն ձեր պիղծ են»: Արտաքոյ ուխտին չունենալով հազոր-

դութիւն Աստուծոյ ժողովրդեան հետ, նման են չրջակայ հեթանոսներու զաւակներուն. «Բայց, կ'ըսէ, այժմ սուրբ (áγιά) են»: Առաքելական կամ ըսենք քրիստոնէական զաղափարով սուրբ կ'ըսուին այն անձեր, որոնք Քրիստոսի Եկեղեցւոյն անդամ են. և գիտենք թէ Քրիստոնէայ համարուելու կամ Քրիստոսի Եկեղեցւոյն անդամը ըլլալու համար հարկ անհրաժեշտ է մկրտութիւնը, առանց անոր կարելի չէ Քրիստոնէայ համարուիլ. հետեւաբար երբ Առաքեալը «Որդիքն ձեր սուրբ են» կ'ըսէ, ուրիշ բան ըսել չուղեր, բայց միայն՝ թէ մկրտուած ու անդամակից են եղած Եկեղեցւոյ: Առաքելական Թուղթերու մէջ սուրբ (áγιά) բառը կ'գործածուի այն անձերու համար, որոնք մկրտուած ու Եկեղեցւոյ անդամակից են եղած: (Եբբ. Գ. 1, Ա. Պետր. Բ. 9): Հետեւաբար քրիստոնէական զաղափարով «Չկայ սուրբ առանց մկրտութեան»:

Առաքելական Թուղթերէ դուրս «Սուրբ» բառը գործածուած է Մատթէոսի Աւետարանին մէջ այն անձերու համար, որոնք Քրիստոսի յարութենէն ետքը՝ իրենց զերեզմաններէն յառնելով երեւոյսն շատերուն: Պէտք է սակայն ըսել՝ որ այդ «սուրբ» բառը Առաքեալին գործածած «սուրբ»ին նշանակութիւնը չունի երբեք. ինչպէս վերեւ ալ ըսինք «Սուրբ»ը ըստ Առաքելական զաղափարի կ'ընչանակէ, այն որ Քրիստոնէայ է, մկրտուած է: Իսկ Մատթէոսի Աւետարանին մէջ յիշատակուած «Սուրբեր»ը (Իէ. 52) բարի և Աստուծոյ հաւատարիմ մարդիկ միայն կրնան համարուիլ:

Հետեւաբար Պօղոս Առաքեալի վերոյիշատակեալ համարը (Ա. Կորնթ. է. 24) մանուկներու մկրտութեան վարդապետութեան հզօրագոյն ապացոյցներէն մէկն է. վարդապետութիւն՝ զոր ումանք կ'մերժեն ըսելով՝ թէ Նոր Կտակարանը կը լռէ այդ մասին:

Մանկամկրտութեան ի նպատակ՝ Նոր Կտակարանի այս երկու ակնարկութիւններէն ետքը կայ նաեւ նախնի քրիստոնէական Եկեղեցւոյ մանուկները մկրտելու վաղեմի սովորութիւնը: Այս բանին տեղեակ ըլլալու համար պէտք է դիմել Ս. Հարց գրուածներուն: Նախ՝ առաջին դարու վերջին կիսուն յօրինուած «Վարդապետարիւն երկոստան առաքելոց» անուամբ ամենավաղեմի գրքին կ'հանդիպինք՝ ո՛ւր մի միայն կ'գտնենք ակնարկութիւն չափահասներու մկրտութեան և ոչ մանուկներու: Սակայն դժուար է բացատրել այդ բանը: Սոյն այդ գրքին մէջ չենք գտներ բառ մը՝ որ դէմ խօսած ըլլայ մանուկներու մկրտութեան կամ բառ մը մանուկներու փրկութեան և ուրիշ շատ մը բաներու մասին՝ որոց նկատմամբ կրնար խօսիլ: Պարտինք զգոյշ կենալ՝ չաճապարելով ի յոռքենն բան մը ապացուցանելու կամ հերքելու: Սողոմոնի Երգ Երգոցը և Նսթերի գիրքերը չեն յիշեր զՍատուած և ո՛չ իսկ կ'ակնարկեն Անոր: Անոնց հեղինակները միթէ չէին հաւատար Աստուծոյ: Քարոզը, զոր Քրիստոս խօսեցաւ լերան վրայ չակնարկեր վերջին յարութեան կամ հաւատով արդարացման վարդա-

պետութեանը. պէտք է ենթադրել թէ ատոնք ճշմարտութիւններ չէին:

Յուսիկոս վկայ, որ շատ հեռու չէ Առաքելական դարէն, բոլորովին լուռ չէ այս մասին, վասն զի կ'ըսէ. «Շատեր մեր մէջ 60 կամ 70 տարեկան, որոնք Քրիստոսի աշակերտած են իրենց մանկութեան ատենէն, կ'շարունակեն ապրիլ սրբութեամբ» (Ջատ. 20):

Երանոս՝ աշակերտ Ս. Պողիկարպոսի, կ'ըսէ. «Քրիստոս եկն ի փրկել զամենեւին զվերածնեալս յՍատուած, զտղայ մանկունս, զպատանիս և զձերս» (Ընդդէմ Հերձ. Բ. ԽԸ):

Որոգիկես Աղեփաւնորացի (ծնեալ, յամին 184 կամ 185) որ ճանապարհորդութիւններ կարարեց ի Պաղեստին՝ Հոռոմայեցւոյ թղթին վրայ գրած իր մեկնութեան մէջ կ'ըսէ. «Եկեղեցի յառաքելոց անտի ընկալաւ զաւանդութիւն մկրտելոյ զտղայս» (Գիրք Բ. ի Հռովմ. Զ.) մանաւանդ որ գիտենք թէ ինք ևւս մկրտեցաւ երբ մանուկ էր:

Տերտուլիանոս (160—240) կորնոյ յապաղել մանուկներու մկրտութիւնը և սակայն չարտայայտեր ո և է տարակոյս, արիւղ սովորութեան դէմ՝ Առաքեալներէն աւանդուած լինելուն նկատմամբ, և ակներև է որ եթէ կարելի ըլլար՝ ապացոյցներ յառաջ պիտի բերէր՝ հաստատելու համար իր կարծիքը. նշանաւոր եկեղեցական պատմիչն Շաֆ կ'ըսէ. «Եկեղեցական Հայրերու մէջ (բացառութիւն մը չհամարելով նաև Տերտուղիանոսը՝

Թէև անիկայ միայն հակառակ էր մանկամկրտութեան օգտակարութեան) չկայ մէկը՝ որ մանուկներու մկրտութեան՝ և անոր Առաքելական ծագմանը չէ՛մ խօսի» : Պէտք է ըսել՝ որ Տերտուղիանոս սրբալ մեկնութեամբ ըմբռնելով մկրտութեան միջոցաւ մեղքի լուացման պարագան, յորդորեց յապաղել մկրտութիւնը, մտածելով՝ որ միշտ վտանգ կար՝ մկրտութենէն ետքը մեղքեր դործուելու և իր յորդորն անգամ կ'հաստատէ անուղղակի՝ թէ ընդհանուր էր մանկամկրտութիւնը : Եթէ Տերտուղիանոս մանկամկրտութիւնը Առաքելական չէր նկատեր ըսենք, այն ատեն սա հարցումը պէտք կ'ըլլայ ընել, ինչո՞ւ համար փաստ մը չէր բերեր այդ մասին՝ ցոյց տալու համար թէ Նոր կտակաբանի վարդապետութեան հակառակ էր այն :

Յովհաննէս Առաքեալի մահէն մէկ ու կէս դար ետքը, այսինքն՝ 252 ին, Կիպրիանոս և վաթսուն և վեց եպիսկոպոսունք ժողով գումարեցին Կարքեղոսի մէջ, Փետոս անուն գաւառական և պիսկոպոսի մը հարցումին համար թէ «Պատշա՞ճ էր մկրտել երախաները՝ անոնց ութօրեայ ըլլալէն առաջ, վասն զի Հրէայք կ'թրիատէին մանուկներն ութ օր վերջը» : Ժողովը պատասխանեց թէ պատճառ չկար յապաղման և թէ անպատշաճ չէր մկրտել երախաները՝ թէ իսկ երեք կամ երկու օրուան ըլլային և կամ նոյն իսկ ծնած օրերնին կարելի էր մկրտել զանոնք :

Յաջորդ դարերուն մէջ աւելի առատ վկայու-

թիւններ կան մանկամկրտութեան մասին : Ոսկերեան, Գրիգոր Նազլիանզացի և Գեղասիոս, ամէնքը միաձայն կ'յայտարարեն՝ թէ մանուկները մկրտել ընդհանրական սովորութիւն մըն էր եղած իրենց ժամանակ, և ընդհանուր կարծիքն այն էր թէ այս սովորութիւնը առաքեալներէն աւանդուած էր :

Օգոստինոս՝ որ Եփեսոսի տիեզերական Ս. Ժողովէն տարի մը առաջ մեռաւ (430), իր Չորեքտասաներորդ ճառին մէջ կ'ըսէ. «Տղայքը մկրտելու համար խնդիր յարուցանել պէտք չէ. ասիկա շատ ատեն է ի վեր հաստատուած վարդապետութիւն մըն է որ ուղղափառ եկեղեցւոյ մէջ գերագոյն հեղինակութեամբ հաստատութիւն գտած է : Եկեղեցւոյ թընամինները (Պեղագեան հերետիկոսներն) անգամ այս բանիս վրայ միաբան են. այս բանը ամենեւին տարակոյս չվերցնել» :

ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՇՏՈՆԵԱՅՆ

Մկրտեալն պաշտօնեայն. — Մկրտելու պաշտօնը առաջին հայեացքով կը տեսնենք՝ որ ուղղակի Առաքելոց տրուած է (Մատթ. ԻԸ. 16—20) : Սակայն չէ կարելի որոշապէս հաստատել թէ Մկրտութեան խորհուրդին մատակարարները կամ պաշտօնեաներ ի սկզբան միշտ առաքեալները եղած ըլլան : Թէև Պօղոս Առաքեալ իր քանի մը խօս-

քերով յայտնապէս կ'ըսէ՝ թէ ինք եւս կ'մկրտէր (Ա. Կորնթ. Ա. 14—16) :

Միւս բոլոր պարագաներուն մէջ տիրապէս չկայ խօսք մը՝ որ ցոյց տայ թէ Առաքեալք իրենք անձամբ կ'մկրտէին . այս լուսթենէն պէտք չէ հետեցնենք , որ աշխարհականք եւս կրնային մկրտուել ամէն պարագայի մէջ օրինաւորապէս , ինչպէս կ'ըսեն աստուածաբաններէն ոմանք . այլ աւելի հաւանական է կարծել թէ Առաքեալք իրենց ստորագրաս եղող պաշտօնեայնորու կ'հրամայէին մկրտուել : Օրինակի համար Պօղոս Առաքեալ իր աշակերտներուն Շիղայի կամ Տիմոթէոսի կրնար հրամայել իր ներկայութեան մկրտելու (Բզդա. Յովհ. Դ. 2) : Անտարակոյտ եթէ չգտնուեր իրենց մօտ ստորակարգ պաշտօնեայ , որ կատարէր մկրտութեան արարողութիւնը՝ Առաքեալներ անձամբ պիտի կատարէին , ինչպէս ի պահանջել հարկին Պօղոս Առաքեալ անձամբ մկրտեց Կրիսպոսը՝ Գայիոսը ու Ստեփանեայ ընտանիքը (Ա. Կորնթ. Ա. 16) :

Հետեւաբար յաջորդ դարերուն մէջ ալ գրեթէ ամենուրեք քահանայական ձեռնադրութիւն ստացած հոգեւորական մը միայն կրնար մատակարարել մկրտութիւնը . այսպէս Հայ Ս. Եկեղեցին իր կրօնական շրջանակին մէջ միշտ ջանացած է պահել մկրտութեան մատակարարելու իրաւունքը քահանայի (*). և նոյն իսկ Կանոնով կ'ըլուծէ այն սար-

(*) «Մկրտել՝ քահանայից միայն է և ոչ այլ ումք . թէ քահանայը հրաման տուցեն սարկաւոզաց կամ այլոց մկրտութիւն տունել՝ լուծցի» : Արամասի Կանոն . 1. է :

կաւազը (*), որ կ'յանդգնի մկրտութիւն մատակարարել , հետեւաբար և Սարկաւազի ձեռօք մկրտուածներու վրկութիւնը իրագործուած չհամարուիր . ինչպէս նաեւ լուծեալ կամ սուտ քահանայէ մկրտուածներունը : Ըստ այսմ եթէ մէկը վերահաս մահուան ճգնաժամին հաւատքով կ'իտախաքի մկրտուել , կամ նորածին մանուկը յանկարծական կերպով կ'հիւանդանայ և մահամերձ ըլլալու նշաններ ցոյց կուտայ՝ այն ատեն եթէ քահանան հետու է կամ քահանայ չկայ այն շրջանակին մէջ . երախային կրնաքահայրն կամ հօրեղբայրն կրնայ մկրտել արմկանք յսնուն Երրորդութեան , պայմանաւ որ երախային ապաքինումէն ետքը , և ազատուելուն՝ Մկրտութեան խորհուրդի ազօթքները կարգացուին , և Գրոշմի խորհուրդը , որ լուծին է մկրտութեան կատարուի :

Ինչպէս մկրտեալ անձէն , նոյնպէս մկրտող պաշտօնեայէն կ'պահանջուի ջերմեռանդ հաւատք . «Նա թէեւ ոչ Հոգին Սուրբ մկրտիցի ընդ մկրտեալսն , ոչ մկրտութիւնն կատարեալ ասի , այլ լուացումն ջրոյ» (Ս. Եղիշէ . 344) : Այդ է պատճառը՝ որ քահանայն պարտաւոր է անուաղ կատարել մկրտութիւնն և ապա պատարագ մատուցանել սրբութեամբ : «Նւ մի՛ ոք ի քահանայից յեա

(*) «Նւ սարկաւազունք մկրտութիւն մի՛ իշխեսցեն տունել , ապա եթէ արասցեն՝ լուծեալ լիցին ի սարկաւազունէ հանդերձ պատուհասիւ զի ոչ է սարկաւազն քահանայ , այլ պատուոր քահանային» (Ս. Սահակ) :

հաց ուտելոյ իշխեսցէ առնել մկրտութիւն առողջից մանկանց, բայց եթէ յերկիւղէ մահու, այլ նախ կատարեսցէ զմկրտութեան գործ, յորմէ և մկրտուեալն հաղորդեցուցէ» (Ընդհանր. 80—81): Ո՛չ միայն մկրտուողն, այլ և մկրտող պաշտօնեայն պարտաւոր է բարեպաշտութեան զգացումով և ջերմեռանդ հաւատքով ղինուած մանել այն խորհրդակատարութեան մէջ, որուն պայմանաւորուած է մարդու ամբողջ ածուճը, զարգացումը, յառաջագիւմութիւնն ու լուսաւոր կեանքը:

Այսպիսի պայմանով կատարուած Մկրտութեան Խորհուրդը չէ՛ կարելի կրկին անգամ կատարել: Կրկին մկրտութիւնը կ'նշանակէ ուրիշ Երրորդութիւն մը դաւանել կամ ուրիշ Քրիստոս մը, փրկչական ուրիշ մահ մը, եւն. «Մի Տէր, մի հաւատք, մի մկրտութիւն» կ'ըսէ Պօղոս (Եփես. Գր 5): Այնպէս՝ որ Հօր և Որդւոյ և Ս. Հոգւոյն ճշմարիտ անունով և առաքելական կարգով մկրտուածը կ'համարուի մկրտուած իւրաքանչիւր քրիստոնէական և ճշմարիտ Առաքելական եկեղեցւոյ համար: «Քանզի անհնար է միանգամայն մկրտելոցն, որ ճաշակեցին յերկնաւոր պարգեւացն և հաղորդք եղին Հոգւոյն Սրբոյ, և զգեղեցիկ բանին Աստուծոյ ճաշական ճաշակեցին, զգորութիւն հանդերձելոյ աշխարհին, և կործանեցին միւսանգամ նորոգել յապաշխարութիւն և վերստին ի խաչ հանել անձանց զՈրդին Աստուծոյ, և դարձեալ խայտառակել» կ'զրէ Պօղոս Առաքեալ: (Երբ. Զ. 4—6. Գաղ. Գ. 27):

Ե. ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹԸ

Մկրտութեան նիւթը. — Մկրտութեան նիւթն է բնական ջուրը. այսպէս կրնայ մկրտութեան նիւթ գործածուիլ գետին, լճին, աղբիւրին, ջրհորին, անձրեւին և ծովուն ջուրը:

Ինչպէս հրէականին մէջ, նոյնպէս ալ քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ ջուրը ընդունուած է իբրև սրբարար նիւթ մը: Հրէականին մէջ կային խորանի պաշտաման յարակից շատ մը լուացումներ. մարմնոյ լուացում կ'պահանջուէր՝ որպէս զի ընդունելի ըլլային. (Ել. Լ. 20. Խ. 30—32. Դեւտ. ԺԶ. 4): Այս ջրոյ լուացումներ Քրիստոնէութեան անտեսութեան մէջ նշանակ եղան «Վերստին ծընանելու»: Ն. Կտակարանի մէջ յայտնի վկայութիւններ կան մկրտութեան նիւթի ջուր ըլլալուն. զոր օրինակ ըսուած է. «Եթէ ոչ ոք ծնցի ի ջրոյ և ի հոգւոյ . . .» — «Ահաւասիկ ջուր, զի՞նչ արգելու զիս ի մկրտելոյ» (Յովն. Գ. 5. Գործք. Բ. 38, Ժ. 47, Երբ. Ժ. 22): Ս. Գրոց մէջ ջուրէն զատ ուրիշ ոչինչ նշանակուած է իբր մկրտութեան նիւթ:

ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԵՂԱՆԱԿԸ

Մկրտութեան եղանակը. — Նոր Կտակարանի մէջ չկայ ուրիշ հրահանգ մկրտութեան եղանակին համար. և արդարեւ հարկ ալ չկար տալու այդպիսի հրահանգ մը. վասն զի մկրտութեան համար գործածուած Յուս. ԲԱՊՏԻՇՅԱՆ բառը արդէն կ'նշանակէ ընկրկումը: Նոր Կտակարանի մատենագիրք չէին կրնար բառին վրայ այնպիսի նշանակութիւններ յաւելուլ՝ որ ինքնին աւելորդ պիտի սեպուէին: Շատ սխալ է այն գաղափարը՝ թէ ԲԱՊՏԻՇՅԱՆ (= Մկրտող) բայը ամբողջական ընկղմում նշանակելով հանդերձ Նոր Կտակարանի մէջ այդ իմաստով կիրարկուած չըլլայ: Ընկրկելը հրամանը յայտնի է և որտէ՛ս:

Որպէս զի վստահ ըլլանք, թէ ԲԱՊՏԻՇՅԱՆ = մկրտութիւն բառը միայն ընկրկում կ'նշանակէ Նոր Կտակարանի մէջ՝ յառաջ բերենք և նկատողութեան առնենք Նոր Կտակարանի այն համարները, որոնց մէջ գործածուած է այս բառը:

Մարկոս Աւետարանիչ Յիսուսի մկրտութեան պատմութիւնը համառօտակի պատկերացնելու առթիւ կ'ըսէ, «Մկրտեցաւ ի Յովհաննէ ի Յորդանան» (Ս. 9): Այս խօսքը բառական է ցոյց տալով թէ Յիսուս ամբողջ մտնելով ընկղմեցաւ ի ջուր. վասն զի ԲԱՊՏԻՇՅԱՆ բայը գործածուած է իրեն վերա-

բերող εἰς (ի) նախադրութեամբ. իսկ յաջորդ խօսքը (10 հմբ.) «Եւ նոյն Ժամուսն ընդ վերանալ ի ջրոյն» անուղղակի ապացոյց մըն է՝ թէ Յիսուս ընկղմեցաւ Յորդանանու մէջ. վասն զի «ջուրիէ դուրս ելնելը»-ու համար ըստ բանի Աւետարանին՝ պէտք էր որ արդէն Յիսուս իր ամբողջ մարմնովը մխրձուած ըլլար անոր մէջ (*):

Մարկոս Աւետարանիչ ԲԱՊՏԻՇՅԱՆ բառը կ'գործածէ սա հետեւեալ խօսքին մէջ ևւս. «Հրեայք եթէ ոչ բռնալիր յուսնան զձեռս, հայ ոչ ուտեն... և ի հրապարակէ մտեալ՝ եթէ ոչ նախ մկրտիցին, ոչ ուտեն» (Է. 3): Լուսնալ նշանակութեամբ գործածուած յունական բառն է *υψωται*, որ կը գործածուի ձեռաց և ոտից լուացման համար, իսկ երկրորդին մէջ *βαπτισονται*, կ'նշանակէ միայն ընկրկելը. Այս համարէն կ'նշանակենք՝ թէ Հրեայք մեծ խնամք կ'տանէին յառաջ քան զձաշն աղէկ մը ձեռքերնին լուալու և ատկից առաւել զարմանալին կ'ընէին, այն է՝ երբ շուկայէն կու գային, վախնալով որ անմաքուր անձի մը կամ իրի մը դպած չըլլան, հաց չէին ուտեր մինչեւ որ ջուրին մէջ ամբողջ մարմնով չլուացուէին: Մարկոս Աւետարանիչ ապա կ'խօսի այլ և այլ կարասեաց լուացումերու (= Յն. ԲԱՊՏԻՇՅԱՆ = Հայ. մկրտութիւն) վրայ. «Մկրտութիւնս բաժակաց և ստոմանաց և պղնձեաց

(*) Հմուտ աստուածաբաններ կ'ընդունին՝ թէ «Յորդանանու մէջ կատարուած մկրտութիւնները ցերեկ ատեն կ'կատարուէին՝ ամբողջ մարմնի ընկղմամբ »:

«Լ մահճաց»։ Մեկնաբաններէն ոմանք կ'ուզեն այս տեղ բառէն բառը ո՛չ թէ ընկղմում նշանակութեամբ անել, այլ հեղում կամ սրսկում. վասն զի կ'ըսեն «Խնդրոյն բնութենէն անկարելի է կարծել՝ թէ անկողիններն ալ ջրոյն մէջ կ'ընկղմէին ամբողջովին»։ Նորագոյն հեղինակի մը պատմական վկայութիւնն այս մասին՝ հարկ կ'համարինք մէջ բերել համոզուելու համար թէ ամբողջական ջուրին մէջ ընկղմումով կ'կատարուէր մաքրութիւնը։ Մայրն-նիդեա՝ Ժ.Բոդ գարու սկանաւոր հրեայ բարբին, որ մեծ խնամքով հաւաքեց իր ազգին գլխաւոր օրէնքները, սա դիտողութիւնը, կ'ընէ. «Առ հասարակ երբ օրէնքին մէջ մարմնի կամ զգեստներու լուացումը յիշուած է, ուրիշ բան չնշանակեր, բայց եթէ մխրճել ամբողջ մարմինը աւազանին մէջ. վասորն զի եթէ մէկը ինքզինք բոլորովին մխրճէ, բայց ճկոյթ մատը գուրս մնայ՝ տակաւին իր անմաքրութեան մէջ է. . . : Հրեայք բոլոր անմաքուր անօթները կ'մխրճեն. բոլոր այսպիսի անօթներ պէտք է ընկղմել ջուրի մէջ՝ գործածուելէ առաջ . . . : Ով որ հեթանոսներէ անօթ մը գնէ տօնի առթիւ գործածելու համար, թէ ձուլեալ անօթ ըլլայ, թէ՛ ապակեղէն բաժակ մը, կ'մխէ դանոնք աւազանի ջուրին մէջ և աղա անոնց մէջէն կուտէ կամ կը խմէ . . . : Անկողին մը, որ բոլորովին պիղծ է, եթէ ի ջուր մխրճուի՝ մաքուր է. ևւն.»։

— Գործք Առաքելոցի մէջ կ'հարգանք՝ որ Եթովպացի ներքինիին մկրտութիւնը տեղի ունեցաւ

անապատ տեղ մը, ուր ինչպէս ոմանք կ'կարծեն, չէր կարելի խոր գետ մը գտնել՝ որպէս զի ներքինին ընկրկումը մկրտուէր. բայց պէտք չէ անապատ (թղլոս) բառէն հետեւցնել այդպիսի բան մը. վասն զի Նոր կտակարանի մէջ «Անապատ» բառը Հնչանակեր՝ չոր, անբերի տեղ, ուր չկայ ջուր կամ բուսեղէն։ Հերոնիմոս և այլք կ'վկայեն՝ թէ «Բեթսուրի մէջ աղբիւր մը կայ յորդառատ, որ կ'բխի լեռան ստորոտէն և կ'ընթանայ արագալէժ», և կ'յաւելու՝ թէ «Գործք Առաքելոցի մէջ պատմուած Կանդակայ թագուհւոյն ներքինին ատոր մէջ մկրտուած է». այլ հաւաստի վկայութիւններէ կ'տեսնուի՝ թէ հոն կար նաև բազում աղբխանք և շիւներ։

Քանի որ անապատին մէջ բաւական խոր գետակներ կամ լիճեր կային, մկրտութիւնն ալ ընկղմում մամբ կրնար կատարուէր։ Եթէ մկրտութիւնը հեղմամբ կամ սրսկմամբ կատարուեցաւ, պէտք չէր մնար՝ որ կառքէն վար իջնային և ջուրը մտնէին։ Եթէ Փիլիպպոսի խօսքը «Զի՛նչ արգելու զիս ի մկրտեալոյ» կը նշանակէ «Զի՛նչ արգելու զիս ի հեղոյ», այն ատեն բոլորովին ծիծաղելի պիտի ըլլար այս խօսքը։

— Պողոս Առաքեալ իր թղթոց մէջ (Հռովմ. Ե. 4. Կող. Բ. 12) սա հետեւեալ խօսքերը կ'ընէ, որոնք բացայայտ ցոյց կուտան մկրտութեան եղանակն ալ. — «Թաղեցաք ընդ նմին մկրտքեալքն ի մահ», «Թաղեցաք ընդ նմին ի մկրտքեալքն»։

Գրեթէ բոլոր մեկնիչներն այս համարներուն

վրայ իրենց սոււած մեկնութեանց մէջ կ'ընդունին՝ թէ մկրտութեան եղանակը բացորոշ կ'երեւի: Մեծանուն մեկնարան մը կ'ըսէ. «Այս համարին մէջ διαφορις բառին նշանակութիւնը անտարակոյս ընկրդնէ է, և այս բացատրութեան բովանդակ դօրութիւնը և գեղեցկութիւնը ջուրին մէջ ընկղմելուն և ջուրէն յառնելու գործողութեան բուն իսկ ակնարկութեան մէջ կ'կայանայ:

Պօղոս Առաքեալին սա խօսքերն եւս (Եփես. Ե. 26. Տևս. Գ. 5) «Ձի նա սրբեցէ սրբութեամբ աւազանիւ», «Ասրեցոյց զմեզ ի ձեռն աւազանիւ միւսանգամ ծննդեանն», բացայայտ ապացոյց են մկրտութեան ընկղմամբ լինելուն: Եւ արդարեւ եթէ մկրտութիւնը սրսկմամբ կամ հեղմամբ կատարուէր՝ ի՞նչ հարկ կար «Աւազան» մը երեւակայելու:

Ս. Գրքէն դուրս՝ այլ եւս կան հնագոյն վկայութիւններ մկրտութեան ընկղմամբ ըլլալու մասին. այդ վկայութեանց առաջինն է «Վարդապետութիւն Երկոտասան Առաքելոց» (*) անուն գիրքը. հեղինակը Գրքին է. Գլխուն մէջ սա պատուէրը կուտայ մկրտութեան եղանակին համար:

(*) Առաքելական հարց ամենահին գրուածքն է այս գիրքը, որ կ'իշուի նաեւ սուանձինն յունական բարբառով Didache (=Տխապիւի): Գործն իր ամբողջութեան մէջ այնպիսի մի նկարագիր ցոյց կուտայ, յորում կարելի չէ՝ ուրանալ բարձրագոյն հետեւեան մը դրոշմը: Հաւանաբար գրուած է 80—90 տարիներու մէջ: Այս գրքի ին առաջին հրատարակութիւնը Պոլսոյ մէջ եղած է 1883 ին Philothée Bryenniusի ձեռքով:

«1. Եւ յաղագս մկրտութեան՝ այսպէս մկրտուեցէք:

«2. Զամենայն զայս պատուիրեալ՝ մկրտեցէք յանուն Հօր և Որդւոյ և Սրբոյ Հոգւոյն ի ջուր կենդանի:

«3. Այլ եթէ ոչ իցէ ջուր կենդանի՝ յայլ ջուր մկրտեսջիր, և եթէ ոչ կարես ի ցուրտ՝ ի ջերմի:

«4. Եւ եթէ երկաքանձիւրն ոչ իցէ՝ հեղցես ի գլուխն երիցս ջուր յանուն Հօր և Որդւոյ և Սրբոյ հոգւոյն:»

Յայտնի կ'տեսնուի թէ նախնի քրիստոնեայք մկրտութիւնը ընկղմումը կ'հասկնային: 2 և 3 համարները ընկղմելու հրամաններ են. եթէ ոչ 4 համարը բոլորովին աւելորդ և անիմաստ կ'ըլլայ: Համար 3 ին մէջ յայտնապէս հիւանդաց համար եղած սա կարգադրութենէն «Եթէ ոչ կարես ի ցուրտ՝ ի ջերմի», կ'հասկցուի թէ նախնի քրիստոնեայք ընկղմումը ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ կը համարէին մկրտութեան, այնպէս որ հիւանդներն սնգամ պէտք ունէին ընկղմելու: Այսպէս ըլլալն մինչև իսկ կ'հասկըցուի 4 համարէն, ո՛ւր թէպէտ խորհուրդ տրուած է ջուր թափել գլխուն վրայ, եթէ չգտնուի ոչ վազուն ջուր եւ ոչ կայուն ջուր ընկղմելու չափ բաւական:

Հնագոյն մկրտութեան պատկերները եւս մկրտութեան ընկղմամբ ըլլալու մասին կ'վկայեն: Փրկչի մկրտութեան հնագոյն պատկերներն ընկղմման ձեւով կ'ներկայեն, այսինքն՝ Յորդանան գե-

տին մէջ Յիսուսի մինչեւ ուսերուն կ'անանին ջուրերը: Մինչեւ իսկ գտնուած պատկերներէն ի լոյս եկած է սա իրողութիւնը՝ թէ նախնի հաւածեալ Քրիստոնեայք մկրտութեան խորհուրդը կ'կատարէին գետնադամբաններու մէջ ջուրի ընկղմումով: Պէտք է ըսել՝ թէ Յիսուսի մկրտութիւնը հեղմամբ ներկայացնող ճորագոյն պատկերները բացարձակապէս համաձայն չեն քրիստոնէական եկեղեցւոյ նախնական սովորութեանը:

Հնագոյն առազաններ եւս գտնուած են ի Պաղեստին և հռովմէական և յունական նախնական եկեղեցիներու մեծ մասին աւերակաց մէջէն, որոնք կ'գործածուէին յոյժ կանխադոյն ժամանակաց մէջ՝ թէ՛ մանուկ և թէ՛ չափաճաս անձեր ընկղմամբ մկրտելու համար, որք բաւական մեծութիւն ունին: Սմբթ իր Ս. Գրոց Բառարանին մէջ կ'ըստէ՝ թէ յունական եկեղեցւոյ և վանքերու աւերակներու մէջէն գտած է մկրտողներ միակտուր կրօնքարէ փորուած, խաչաձեւ երկու երեք ոտք խորութեամբ: Այս աւազաններն ալ ուրիշ բան չեն ապացուցաներ, բայց եթէ մկրտութեան ընկղմամբ ըլլալու սովորութիւնը:

Ժողովոց կանոններն ալ մեծազոյն մասամբ զայս կ'հաստատեն: Գրոց դարուն Նեո-Կեսարիոյ (Նիքասար) ժողովը իր ժեհոյ Կանոնովը արգելեց և դատապարտեց այնպիսիները, որոնք հեղմամբ կամ սրսկմամբ կ'կատարէին մկրտութիւնը:

Չրոյ դարուն (551 ին) Դրեւայ ժողովը իր ժեհոյ

Կանոնովը նոյնը կ'ազդարարէ «... զի բաւականաբար ծածկեսցէ ջուրն զհասակ մանկանցն որք մկրտեսցինն»:

Նիկիական Բոյ ժողովը իր Բ. Կանոնովը կը պատուիրէ նոյնը. «Մկրտութեան ըստ բաւականին պարտ է արկանել զջուրն յընկղմել զհասակ մանկան»:

Հռովմէական եկեղեցին մկրտութիւնը ոչ թէ ընկղմամբ կ'կատարէ, այլ սրսկմամբ, ինչպէս կ'ընէին երբեմն Քրիստոնեայք երբ հիւանդ ըլլար մկրտելին: Հռովմէական եկեղեցին ժեհոյ դարուն մտցուց այդպիսի օտար սովորութիւն մը ինչպէս կ'վկայէ նոյն իսկ Թովմաս Ա. գուրնացին:

ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐ

Մկրտութեան պատմութեան լրացուցիչ հանգամանք մը տուած ըլլալու համար անհրաժեշտ կ'նկատենք կցել Քրիստոնէական եկեղեցւոյ Ս. Ժողովոց մկրտութեան մասին որոշած կանոններէն մի քանին՝ որոնք աւելի լոյս պիտի սփռեն մութ մտայնութեան վրայ:

1. «Եպիսկոպոս կաւ Երեց՝ երբ գնչմարիս ւղկրսուքիս մկրտեալն վերսիս մկրտեցե, կաւ գլղոծեալն յանհաւսից երբ ոչ մրտեցե՝ յուցի. իբրեւ ոք որ ծաղր առնե գիսաց եւ գնահ Տեառն եւ ոչ

խիտ ինչ դևե ընդ սուրբ եւ ընդ սուս փահանս-
յութեան :

(ԽԹ. ԿԱՆՈՆ Ս. ԱՌԱՔԵԼՈՅ)

Թարգմ. «Երե Եպիսկոպոսը կամ Երեցը ճշմարիտ
մկրտութիւն ունեցողին վրայ նորեւն Մկրտութեան Խոր-
հուրդը կ'կատարե, կամ հերետիկոսներեւն մկրտողը
չմկրտե, կարգադրոյժ բող ըլլայ իբրեւ Քրիստոսի Խա-
ջը եւ մահը ծաղրող մեկը, եւ ուղղափառ փահանս-
յին ու հերետիկոս փահանային մեջ սարքերութիւն
ցլնող» :

256 Թուին Ա. փրկիկէի եկեղեցիներուն մէջ մկրտ-
ութեան խնդիր մը ծագեցաւ որ բուն վէճի
փոխուեցաւ. կրկնակնունքի խնդիրն էր որ սասա-
կացաւ մասնաւորապէս Ս. Կիպրիանոսի եւ Հռովմայ
Ստեփաննոս եպիսկոպոսի միջեւ : Վէճը վերջացնելու
համար որոշուեցաւ որ ուղղափառ քահանայի մկրտ-
ութիւնն ընդունելի նկատուի, իսկ սուտ քահանային
մկրտութիւնը անվաւեր. ուստի կրկին մկրտութեան
կարօտ : Ս. Կիպրիանոս այս մասին պնդեց Ա. փրկիկէի
եպիսկոպոսներուն հետ միացած, իսկ Ստեփաննոս
Հռովմի պապը դարձեալ կ'պնդէր որ պէտք չէ
մկրտել անգամ մը մկրտածը սուտ քահանայէն,
այլ միայն ձեռք դնել անոր վրայ : Կիպրիանոսի
ի նպատտ կանոն մըն է «Ս. Առաքելոց կանոնք»
անուամբ հասած կանոններէն վերոյիշատակեալը :

* * *

2. «Երե Եպիսկոպոս ոք կամ Երեց ըստ հրա-
մանի Տեառն ոչ մկրտեցեք «ի Հայր եւ յՈրի եւ ի Ս.
Հոգին», այլ երիս Անկիզբն ետրիւն (= άναρχος =)
կամ յերիս Որիս կամ յերիս Մխիթարիչս՝ յոճցի» :

(ԽԹ. ԿԱՆՈՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
Ի ԶԵՌՆ ԿՂԵՄԱՅ)

Թարգմ. «Երե Եպիսկոպոսը կամ Երեցը ըմկր-
տեք Տիրոջ հաստատ կարգով «Հօր եւ Որոյն եւ
Հոգոյն Սրբոյ», այլ երեք Անկիզբին, երեք Որիին,
երեք Մխիթարիչին անունով, կարգադրոյժ բող ըլլայ :
Քրիստոսնէական Եկեղեցւոյ առաջին դարերուն
մէջ կային Սաբէլեան կոչուած հերետիկոսներ որոնք
չէին մկրտէր ուղղափառ Եկեղեցւոյ դաւանու-
թեամբ, այլ բոլորովին տարբեր ձեւով, երեք Հօր,
երեք Որդւոյ, երեք Հոգւոյն Սրբոյ անունով, վա-
սըն զի մի դէմքի մէջ երեք անձնաւորութիւններ
կ'միացնէին, ընդունելով որ մէկ անձնաւորութեան
մէջ երեք անուանումներ կան :

* * *

3. Երե Եպիսկոպոս ոք կամ Երեց ոչ երիս մը-
կրտութիւն միոյ արքութեան (μονοις = ընծայումն)
այլ մի մկրտութիւն՝ տեսալ ի մահն Տեառն, յոճցի .
փակի ոչ սասց Տերն մեր «ի մահ իմ մկրտեցեք»,
այլ մկրտեցեք Յակուն Հօր եւ Որոյն եւ Հոգոյն
Սրբոյ» :

(Մ. ԿԱՆՈՆ ԱՌԱՔԵԼՈՅ)

Թարգմ. «Եպիսկոպոսը կամ երեցը երբե երրակի ընկղմունում չմկրսեք այլ միայն մի ընկղմունում՝ որ Բրիսնսի մանուան օրեկնե ե, բող կարգարոյժ ըրչայ. որովհետեւ Տերն մեր ըսած ե. «Մկրսեցեք յանուն Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» եւ ոչ ՚ի մահն ին մկրսեցեք» :

Եւնովիտեան անուանով հերետիկոսներ կային որոնք զանազան վերացական դատողութիւններով կ'մերժէին երբակի ընկղմումը : Եւնովիտ Գաղատացի էր . Կիզիկի Եպիսկոպոս Արիստը գերազանցեց . կ'ըսէր թէ Որդին փոփոխական է եւ ծառայող եւ Հօր Աստուծոյ չմանիր ամէն յատկութիւններով : Անոնք կ'մկրսէին , գլխիվայր ոսները վեր դարձնելով եւ մկրտութիւնը մէկ ընկղմամբ կ'կատարէին :

* * *

4. Վասն յի կանանց՝ արժան եւ մկրսեղ յորժան եւ կանխիցին , զի ոչ յայսպիսի ինչ հաւասարեայ ի ծնողն ընդ ծննդեանն , զի կողմն իւրաքանչիւր գոծարարիսն իւրեանց (ի մկրտարիսն) խոստովանութիւն ցուցցին :

(Զ. ԿԱՆՈՆ ՇՌՈԿԵՍԱՐԻՈՅ)

Թարգմ. Յի կիկը երբ չե մկրտած ուզած ասկեր կրնայ մկրտուիլ . երբեք կսայ չկայ ծնողի եւ ծնակեղի-ֆին մեջ . Ս. Խորհուրդով արքուեղու հասար ակնհա-ժեշք ե անկն մի ակնասի ջերմեանոյ յոժարարիսնը :

Դրոյ Դարու մէջ ըսողներ եզան որ յի կինը չպիտի մկրտուի որովհետեւ մկրտութիւնը կ'անցնի

եւ չճնած երախային . իսկ այլք կ'սնդէին թէ ճնածը չպիտի մկրտուի . որովհետեւ արգանդի մէջ եղած ժամանակ մօրը մկրտուելով մանուկն ալ մկրտուած է : Նիովհետարիոյ ժողովը իր Զ. կանոնով կ'որոշէ որ Եկեղեցւոյ անգամ եղողը պիտի խորհուրդները ընդունի ինքը անձամբ եւ ոչ ուրիշի միջոցաւ . եւ թէ երբեք մկրտութիւնը չկրնար կապ ունենալ ճնանդիքին ալ՝ երբ ճնողը մկրտի :

Հոովմէական Եկեղեցին ցաւալի է որ դեռ այսպիսի սովորութիւն մը ունի ինչպէս մօտէն անդեկացած եմ եւ կանուանեն «ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆ ՅԱՐԳԱՆԴԻ» երբ կատկածելի է որ մեռնի ճնանդիք մանուկը որովայնին մէջ :

* * *

5. «Լուսայ ըր ծանրացոյ հասեայ ի վերայ երբ ֆահանայք ի տեղիս տեղիս ինկեանք մկրտարիսն չստեկն , (միայն) բայց ջուր ինն օրեկնե եւ սան ցմակահարողն , հրանայեայ ևոցին իսկ ի ևոցին տուս մկրսեղ զմակնուսն իւրեանց , վասն որոյ պատահանեցան աներեղոյք սանջանօք , եւ այժմ քե զսցի ոք արարեայ ի ևնին վնասու , ի բայց որոշեայ լիցի յանձնայն սանք իւրով ի ֆահանայական ժառանգարեկնե անեկելին» :

(Թ. ԿԱՆՈՆ ԴՈՒԻՆԻ Բ. ԺՈՂՈՎՈՅՆ)

Թարգմ. «Մի ֆանի տեղեր ֆահանակները կ'ծուրանային Մկրտարիսն ընեղ եւ ասոր հասար ջուրը

միայն կ'օրհնեին եւ կուսային կանանց որ իրենց տուներուն մէջ եղյն օրհնուած ջուրով մկրտութիւնն կատարեին. այդ ընողները աներեւոյթ սանջանֆներով պատժուեցան, իսկ այս կանոնէն յետոյ ընողները պիտի մերժուին եկեղեցիէն եւ իրենց բոլոր տունով փանայախան ժառանգութեանէն պիտի հեռացուի»:

* * *

6. «Մկրտութիւն առնել տրիպոլիտներէն եւ կանայքն ի ժամ մկրտութեան մերձ առ փահանայս մի իշխեսցեն կալ. որպէս սովորեցան ունակ առնել յանդակարար եւ մկրտել ընդ նոսա, այդ ի տեղոց իրենանց աղօթեցին»:

(ԺԶ. ԿԱՆՈՆ Ս. ՍԱՀԱԿԱՅ)

Թարգմ. «Մկրտութիւնը պէտք է երկիւղածութեամբ կատարել, կանայք Մկրտութեան ատեն ջնանարձակին օգնել փանային, այդ երթան կենան իրենց աղօթքի տեղը»:

«Կանայք» ըսելով կ'առնուի «Սարկաւագուհիները», որոնք իրաւունք չունէին մկրտել քահանային օգնելու:

* * *

7. «Եւ սարկաւագ մկրտութիւն մի իշխեսցեն առնել, ապա թէ արասցեն, շուծեալ լիցին ի սարկաւագութեանէն հանդերձ պատուասիս՝ զի ոչ է սարկաւագն փանայայ այդ ապաստար փանային»:

(ԺԷ. ԿԱՆՈՆ Ս. ՍԱՀԱԿԱՅ)

Թարգմ. «Սարկաւագը եթէ Մկրտութիւն ընէ, սարկաւագութեանէն պիտի զրկուի, որովհետեւ այդ փանային պաշտօնն է»:

* * *

8. «Կարգեցին առաքեալն եւ եղին հաստատութեամբ երկ խօսեցար Աստուած ընդ Աքրահանու, եւ ասէ. բրիւսեացի ուրբեայ մանուկ ձեր, եւ այն եղիցի նշանակ ուխտին յաիսեանական ընդ իս եւ ընդ ձեզ. լիներ նոյն ուխտ եւ ընդ Մովսիսի հրաւան առեալ արարչէն մշական զուպային սրակալ ջուր գժողովրդեանքն որ զուշակեր զմկրտութիւնն հեթանոսաց: Զի ի ձեռն փանայութեան կարգի մանուկ ուրբեայ մկրտեցի եւ եղիցի փրիստապետաց եւ վկայք որք ոչ ունին զմկրտութիւն ջրոյն, արեամբ խրոց փրկեցին»:

(ԺԳ. ԵՒ ԺԴ. ԿԱՆՈՆ Ա. ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ)

«Ինչպիս Աքրահան, Մովսիս ուր օրուան մանուկը կ'ըրիստեանէն Աստուծոյ հետ դրած ուխտը կատարելու համար, այնպէս ալ նորածին ուր օրուան երախան մկրտութեամբ սուրբ առաքանին շնորհը պիտի ստանայ եւ դառնայ Քրիստոսապետ: Զմկրտած նահատակները իրենց արեամբ կ'փրկուին»:

* * *

9. «Իսկ փանային զպատկն եւ զկնունքն նօթութեամբ արասցեն յեկեղեցիս եւ հաղորդեցին. բայց թէ մահու երկիւղ իցէ երախային, յորժամ եւ իցէ արասցէ առանց դրամի»:

(Դ. ԿԱՆՈՆ ՍՍՈՅ ԺՈՂՈՎՈՅՆ (*) 1204 թուին)

(*) Տե՛ս Կիրակոս պատմիչ:

Թարգմ. «Քահանաները պատկը եւ կնունքը անօրի (չկերած) պիտի ե կասարեւն Եկեղեցւոյ մեջ. բայց երբ մահուան վճանգի մեջ գտնուի երախան, ֆահանսու կըր-
նայ մկրտել կոռչ ըրրայ կամ չըրրայ, սակայն առանց
դրամի»:

Պատկի և մկրտութեան ժամանակ կանոնս կը պահանջէ որ քահանան ըլլայ ծոմ որովհետեւ երկուքն ալ խորհուրդ են և պէտք է երկուզածութեամբ կատարել. մանաւանդ որ հաղորդութիւն ալ պիտի սայ այն օր. այդ պատճառաւ կանոնս կը պահանջէ քահանայներէն որ ամենայն զգաստութեամբ և սրբութեամբ կատարեն իրենց պաշտօնը: Կերեւի թէ ի հուսն ինչպէս և այժմ տեղ տեղ, երկու խորհուրդն ալ կանուխ առաւօտուն կ'կատարէին. մահուան վտանգի պարագան թոյլ կուտայ որ և իցէ ժամանակի մէջ մկրտել. միայն առանց դրամի. թէ ինչո՞ւ, անորոջ կ'մնայ. արդեօք անոր համար որ հաց կերած բերնով Մկրտութիւն կ'կատարէ:

(Բաղդ. ԸՆԴՆԱՆՐ. 80-81):

* * *

10. «Մկրտութիւնս ոք ծուրութեանք մի իշխեսցէ անկէ որպէս շեւիք, այլ երկիւղիւ եւ զգուշութեանք, բուրուստօք եւ ճիւղովք եւ առազստեալ վարագուրօք, որպէս վայել է շուստորութեանք Մրքոյ Առազանի եւ Առազանի կանգնեսցի յԵկեղեցւոյն կամ ի սան պաշտանան. թէ քարտէն իցէ թէ զինչ եւ

իցէ երկիւղածութեանք արժանի եւ բաւականութեանք գործոյն շուստորութեան, շայնութեանք եւ խորութեանք, զի բաւականաբար ծածկեսցէ ջուրն զհասակ մանկանցն որք մկրտեցին, եւ ի տուս շինականացն ֆահանայք մկրտութիւն մի իշխեսցեն անկէ. բայց վասն երկիւղի մահու թէ վճանգ ինչ իցէ»:

(ԺԵ. ԿԱՆՈՆ ԴՈՒԻՆԻ Բ. ԺՈՂՈՎՈՅՆ)

«Մկրտութիւնը պիտի ե կասարուի բուրյառով, ճիւղակերով եւ վարագուրով. առազանք Եկեղեցւոյ մեջ կամ պաշտանունքի սան մեջ. զիւղացիներու սան մեջ ֆահանայք մկրտութիւն ջնարարականի կասարել բացի մահուան վճանգի դեպքէն:

* * *

11. «Ոչ ե պարս զառազանն յայլ ինեքե կիւրոյ պարստեղ, եւ կամ ուրանօք եւ կամեսցի, այլ առազան քարտէն հաստեղ ի երկն իսկ յԵկեղեցւոյն, եւ կամ յանդէն մերձ յԵկեղեցին ի մկրտանունն:

(ԺԳ. ԿԱՆՈՆ ԴՈՒԻՆԻ Ե. ԺՈՂՈՎՈՅՆ)

Թարգմ. «Մկրտութեան առազանը պիտի ըրրայ կամ Եկեղեցւոյ մեջ եւ կամ Եկեղեցւոյ կից մկրտանք եւ քար շինուած պիտի ե ըրրայ»:

* * *

12. «Տեսնեմք ի տեղիս տեղիս անարգեայ գուրք առազանն մկրտութեան ի զպէս հանարեայ ի սգէ եւ անկիս ֆահանայից. եւ զքուր առազանին շուստանն հանեւն արսափ հեղուս ի կոխումն եւ յապակսնութիւն,

յայսմե՛տե մի իշխեացե՛ն զնոյն անպատշա՛խն առնե՛ր
տուրք առազանի՛ն , այլ ընդ այլ արքա՛րխնս պատուով
կաջցին որպէս զսեղանն եւ զխաջ վերարկութո՛ք ծած-
կեացե՛ն եւ խնկարկութեանք պատուեացե՛ն եւ զջուրն
անդե՛ն ի ննի՛ն առազանի՛ն կորուսցե՛ն եւ ֆահանայ որ
անզանե՛ ըստ այս հրահան շուծցի» :

(Ը. ԿԱՆՈՆ ՊԱՐՏԱԻ ԺՈՂՈՎՈՅՆ)

Թարգմ. «Կ՛սեանենք սեղ սեղ որ մկրտութեան Ս.
Առազանի՛ն ջուրը մկրտութեան արարողութե՛ն յետոյ
զդե՛տ եւ անմի՛տ ֆահանսե՛ր դուրս կ'քալի՛ն որ եւ-
րակայ կ'ըլլայ կոխոտուէրու եւ ասպիսակութեան խառ-
նուէրու . ասկե՛ց վերջը քող ջնանարձակի՛ն առազա-
նի՛ն մկրտութեան ջուրը անպատշա՛խն եկնարկել . այլ
միշտ արարողութիւններուն հետ պատուով յարգե՛ն ինչպէս
սեղանը , խաջը վերարկութո՛ք կ'ծածկե՛ն եւ խնկարկու-
թեանք կ'պատուե՛ն , այնպէս ալ առազանի՛ն ջուրը այն-
պէս մը կորուսցնեն որ ոչ կոխուի եւ ոչ ասպիսակուի .
ասոր հակառակ գործող ֆահանայն պիտի կարգաւորյժ
ըլլայ» :

* * *

13. «Զսոսի հերանուսաց եկեալն եւ մկրտեալն եւ
կամ ի խառնակ վարուց , ոչ իրաւացի եւ վարդա-
ղակի ընձեռեղ յեպիսկոպոստաքիւն , ֆակցի անիրաւ ե
գոր ջիկն փորձեցուցեալ , եւ այդոց շիկեղ վարդապէտ ,
բացց երբ ուր յասուածայի շնորհացն եղիցի» :

Թարգմ. «Հերանուսութե՛ն նոր դարձածն եւ մկր-
տուածն , կամ յակցաւոր վարկը քողածն իրաւացի ջե խ-
կոյն եպիսկոպոս ձեռնադրել . որովհետեւ անարդարացի

ե անփորձ մարդը ուսուցիչ ընկեր , միայն քե Ասուա-
ծայի շնորհով հետաւոր կ'ըլլայ ասիկա» :

(ՀԳ. ԿԱՆՈՆ Ս. ԱՌԱՔԵԼՈՅ Ի ՁԵՌՆ ԿՂԵՄԱՅ)

Նիկիոյ Տիեզերական Ժողովն ալ իր Բրոյ կա-
նոնովը եւ Լաւողիկէի Ժողովը իր Գրոյ կանոնովը կար-
գիլեն նոր մկրտուածները հողեւորական պաշտօնի մէջ
մտցնելէ . Առաքեալն ալ կը յանձնարարէ «Մի մա-
տաղատուենկ (= նոր մկրտուած) . զի մի հպարտացեալ
ի դատաստան սատանայի անկանիցի» (Տիմ. Ա. Գ. 6) :
Բացառութիւնը կ'թոյլատարէ երբ ընտրելին
սատուածային շնորհօք լի անձ մը կ'ներկայայնէ .
օրինակ Ս . Ամբրոսիոս Միլանի Արքեպիսկոպոսական
աթոռին արժանի նկատուեցաւ երբ դեռ չէր մկր-
տուած եւ եկեղեցւոյ անդամ չէր :

* * *

14. «Արժան ե ոյք մկրտի լուսի զհաւասն ուսու-
նեղ եւ յաւագ հինգշաբաթուն օր հաւար սաղ եպիսկո-
պոսաց կամ ֆահանայից» :

(ԽԳ. ԿԱՆՈՆ ԼԱՌՈՂԻԿԵՒԻ)

Թարգմ. «Մկրտողները լուսի պիտի ե որ հաւա-
սոյ դաւանութիւնը արված ըլլան որպէսզի աւագ
հինգշաբթի օրն ալ եպիսկոպոսին կամ ֆահանային
կարեանս պատուիսան սաղ» :

(Բացառ . մասին տե'ս էջ . 27)

* * *

15. «Ձե արժան յես երկուց շաբաթից աղ ու հագիցն ի մկրտութիւն զոք ընդունեղ առանց ուսուցանելոյ»:

(ԽԵ. ԿԱՆՈՆ ԼԱՒՈՂԻԿԵՒ)

Թարգմ. «Քառասներորդական պակֆի առջի երկու շաբաթներէն ետքը պիտի չի մկրտութիւն կատարել»:

Այս կանոնս կ'վերաբերի այն չափահասներուն որոնք հին սովորութեան համեմատ Չատկի կամ Պենտեկոստէի առջի օրը կ'մկրտուէին. ով որ մեծ պահքի սկիզբէն կամ առջի երկու շաբաթուան մէջ չյայտնէ իւր փափաքը մկրտութեան մասին և մըկըրտութեան չպատրաստուի, այնպիսի անձին համար կանոնը չթողատրեր այդ քառասներորդական պահքին մկրտուիլ, այլ կ'մնայ մընչեւ որ ջերմեռանդութեամբ կ'պատրաստուի աւազանով մկրտուելու:

* * *

16. «Արժան է ոք ի հիշանդութեան ընկալալ գլխաւորութիւն, յորժամ առնիցեն ուսանեղ զի գիտանցեն թէ յորում շնորհաց եւ պատուի եղեն արժանի»:

(ԽԴ. ԿԱՆՈՆ ԼԱՍԻԿԵՐԻ)

Թարգմ. Հիշանդութեան մեզ մկրտածը, ստորջանապէս յետոյ պիտի ե հաւատոյ ուսանելիք տրվի գիտնալու համար թէ ի՛նչ շնորհաց եւ ի՛նչ պատուի արժանացաւ»:

Հիւանդութեան պարագային մկրտութիւնը ընկըղմամբ չէր կատարուեր, այլ սրտկմամբ կամ հեղմամբ (capsimus clinicoruns).

* * *

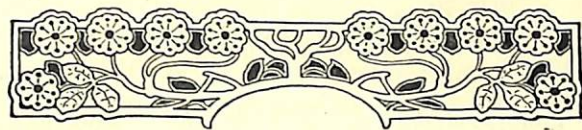
17. «Որ ընդ երկուս առնուներքիւնս խառնակեցաւ յես մկրտութեան, կամ հարձ ստացաւ, ոչ կարե շինեղ եպիսկոպոս կամ երեց, կամ սարկաւազ, կամ բնաւ իսկ ի քանակական կարգե»:

(ԺԵ. ԿԱՆՈՆ Ս. ԱՌԱՔԵԼՈՅ Ի ԶԵՆՈՆ ԿՂԵՄԱՅ)

Թարգմ. «Ով որ մկրտութենէն յետոյ երկու անգամ պակսով կապուած ըլլայ, կամ հարձ (= παλλαγή) ունենայ, ևս չի կարող եպիսկոպոս, կամ երեց, կամ սարկաւազ ըլլալ եւ կամ քանակական կարգի անդամակցիլ»:

Մկրտութիւնը անհաւատի կրկնակի ամուսնութիւնը կ'սրբէ: Իսկ մկրտութենէն յետոյ կրկնակի ամուսնացողը չկրնար եկեղեցական ըլլալ: Նոյն բանը կ'ըսէ Ս. Բարսեղ (Կ. 20): — «Սարկաւազ» բառը պակաս է յունարէնի մէջ, սակայն լատինականին մէջ կայ:

ՄԱՍՆ Գ.

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ
ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆԸ այն սրբարար խորհուրդն է, որ

- Ա. Հոգեւորապէս զմեզ վերստին կը ծնանի.
- Բ. Որդեգիր կ'ընէ Ասուծոյ .
- Գ. Կարբէ մեր մեղերը .
- Դ. Կանդամակցէ Եկեղեցոյ .
- Ե. Կմիացնէ Քրիստոսի .
- Զ. Ա. Հոգւոյն շնորհները կ'զեղու .
- Է. Կփրկէ զմեզ .

Ա. ՀՈԳԵՒՈՐԱՊԷՍ ՎԵՐՍՏԻՆ Կ'ԾՆԱՆԻ

Հոգեւորապէս զվեզ վերստին կ'ծնանի. — Ինքն Քրիստոս ըսաւ «Եթէ ոք ոչ ծնցի վերստին» (*) (γεννηθῆναι ἄνωθεν) ոչ կարէ տեսանել զարքայութիւն Աստուծոյ: Բացայայտ խօսքով. «Եթէ ոք ոչ ծնցի ի ջրոյ և ի հոգւոյ ոչ կարէ մտանել յարքայութիւն Աստուծոյ» (Յովհ. Գ. 3, 5): Երբ վերստին ծննդեամբ, այսինքն՝ Մկրտութեամբ Ս. Աւագանին, մարդկային հոգին նորոգ կ'ծնանի՝ իր մարմնաւոր բնութիւնը բոլորովին չմեռնիր, այլ տակաւին կ'ապրի. այս երկու ներհակութիւնները միմեանց դէմ միշտ կ'մաքաւին մարդու ներսիղին (Հռովմ. Է. 23):

(*) ἄνωθεν (վերստին) բառը, որ ուրիշ երեք համարներու մէջ ալ կ'գործածէ Յովնաննէս Աւետարանիչ (Գ. 31. Թ. 11, 13) տեղական իմաստ ունին. և կ'նշանակեն ի վերուստ, այսինքն երկինքէն, Այդ համարները կրնան բաղդատուիլ «յԱստուծոյ ծընանիլ» բացատրութեամբ գործածուած համարներուն հետ. (Յովհ. Ա. 13, Ա. Յովհ. Բ. 29 Գ. 14): Մեկնարաններէն ոմանք մեր վերոյիշեալ համարին (Գ. 3) մէջ գործածուած ἄνωθεν բառին ալ կ'ուզեն ի վերուստ իմաստը տալ փոխանակ վերստինի: Բայց պէտք է ըսել՝ որ իմաստը խեղամիբրած կ'ըլլան բոլորովին. վասն զի յաջորդ համարները կ'ապացուցեն՝ թէ Յիսուսի ըսածը ոչ թէ «ի վերուստ» իմաստը ունի, այլ «վերստին» ի. նոյնը կ'հասկըցուի նաև Նիկիոյի մոսի վարանուածէն ալ. «Զիմարդ կարէ մարդ ծնանիլ որ ծերն իցէ, միթէ մա՞րմ ինչ իցէ անդրեկն յորովայն մօր իւրոյ կրկին մտանել և ծնանիլ» (Յովհ. Գ. 4):

մարդուն վիճակը այնուհետև կու՛ն մըն է (Ա. Տիմ. 2. 12), վասն զի մարմինը կ'ցանկայ հոգւոյն հակառակ և հոգին մարմնոյն հակառակ (Գաղ. Ե. 17) և սակայն ճշմարիտ քրիստոնեայն, այսինքն՝ ի ջրոյ և ի հոգւոյ ծնած մարդը, պիտի կրնայ նոյն ամէն կերպով յաղթող հանդիսանալ մարմնի վտանգներուն դէմ (Հռովմ. Է. 23—25):

Բ. Կ'ՈՐԴԵԳՐԷ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

Կ'որդեգրէ Աստուծոյ. — Մկրտութեամբ ստացուած նորոգ կեանքը իր հետ կ'ըրեքէ նաև նոր կապ մը Աստուծոյ հետ. Մկրտեալները Աստուծոյ որդիներ են. «Բանզի ամենեքին որդիք Աստուծոյ էք հաւատովք ի Յիսուս Քրիստոս, որք մի անգամ ի Քրիստոս մկրտեցարուք զՔրիստոս զգեցեալ էք» (Գաղ. Գ. 26, 27): «Իսկ որք ընկալան զնա ետ նոյա իշխանութիւն որդիս Աստուծոյ լինիլ» Յովհ. Ա. 15 բաղդ. Ա. Յովհ. Գ. 7):

Գ. Կ'ՍՐԲԷ ՄԵՐ ՄԵՂՔԵՐԸ

Կ'արքէ մեր մեղիկը. — Նախ՝ զիտանք որ Յովնաննէս Մկրտչի Մկրտութիւնը կ'մատակարարուէր կոչմամբ յապաշխարութիւն, և մեղաց խտտովանութեան պայմանաւ, և կ'կոչուէր «Ապաշ-

խարութեան մկրտութիւն մեղքերու թողութեան համար» (Մարկ. Ա. 4) : Այս Մկրտութիւնը պատարաստութիւն մըն էր Քրիստոսի Մկրտութեան : Իսկ Քրիստոսի Մկրտութիւնը, մեղաց քողորքեան և վերստին ծննդեան պատճառ և հետեւաբար ատուածային էր. — Անանիա կ'ըսէ Պօղոսի. «Արի՛, մկրտեաց ևս լուս՛ դմեզս քո» (Գործ. ԻԲ. 16) : Պօղոս Առաքեալ առ Կորնթացիս գրած թղթին մէջ ակնարկ մը նետելէ յետոյ այն բարոյական վիճակին վրայ, որ իրենց երբեմնի կեանքն էր, կ'յաւելու. «Այլ լուացարուք, այլ սրբեցարուք, այլ արդարացարուք յանուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի և ի Հոգին Աստուծոյ մերոյ» (Ա. Կորնթ. 2. 11). և միեւնոյնը ըսուած է բոլոր քրիստոնէից «Քրիստոս սիրեաց զեկեղեցի, և զանձն իւր մանեաց վասն նորա, զի նա արեւցե սրբութեամբ աւազանին բանիւ» (Եփես. Ե. 25, 26) :

Դ. ԱՆԴԱՄԱԿԻՑ Կ'ԸՆԷ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Անդամակից կ'ընե եկեղեցոյ. — Ինչպէս թլիսատութիւնը հրէական Եկեղեցոյ մէջ հաստատուած էր իրրեւ անդամակցութիւն հրէական ուխտին, նոյնը կրնանք ըսել մերտութեան համար. վասն զի մկրտութիւնն եւս միջոց մըն է քրիստոնէական Եկեղեցոյ անդամակցութեան : Քրիստոնէական Եկեղեցին անդամակից չընդունիր այն

անձը, որ չէ մկրտուած : Ըսել թէ անձ մը մկրտուած է, կ'նասկցուի, որ քրիստոնէական ուխտին կ'վերաբերի. «Ոմանք յօժարութեամբ ընկալեալ զլսան նորա մկրտեցան և յարեղան յաւուր յայնմիկ «զիք իրրեւ երեք հազարք» (Գործք Բ. 41) :

Ե. ԿՄԻԱՑՆԷ ԸՆԴ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

Կ'միացնե ընդ Քրիստոսի. — Քանի որ Եկեղեցին Քրիստոսի մարմինն է (Կող. Ա. 18) հետեւաբար Եկեղեցոյ անդամակից ըլլալով կ'միանանք Քրիստոսի հետ եւս, և կ'ըլլանք մին իր անդամներէն (Ա. Կորնթ. ԺԲ. 27). «Որք միանգամ ի Քրիստոս մկրտեցարուք զՔրիստոս զգեցեալ էք» (Գաղ. Գ. 27), և Քրիստոնէից մարմինները անդամներ են Քրիստոսի» (Ա. Կորնթ. 2. 15. Բաղդ. Եփես. Դ. 15, 16) : Ուստի երբ կ'ըսուի թէ հաստացեալք են ի Քրիստոս, կ'նասկցուի թէ կ'մեռնին անոր հետ, կ'ապրին անով և նա անոնց մէջ : (Հառվմ. 2. 3, 4. Հմմտ. Կող : Բ. 12, 20. Գ. 1) :

Զ. Ս. ՀՈԳԻՈՅՆ ՇՆՈՐՀՆԵՐԸ Կ'ԶԵՂՈՒ

Ս. Հոգոյն շնորհները կ'գեղոր. — Մկրտեալ քրիստոնեայն կ'ստանայ նաեւ շնորհներն Հոգւոյն

Սրբոյ, մինչդեռ Յովնանու Մկրտութիւնը չունէր իր մէջ այդ բանը:

Ահա այս եւս է այն մեծ տարբերութիւնը, որ կայ այդ երկու մկրտութեանց մէջ (Մատթ. Գ. 11, Մարկ. Ա. 7, Ղուկ. Գ. 16, Յովհ. Ա. 26. Գործք. ԺԺ. 9—6): «Քանզի միով Հոգևով մեք ամենեքեան ի մի մարմնի մկրտեցաք» (Ա. Կորնթ. ԺԲ. 13). բայ աստի քրիստոնեայ անհատը ոչ միայն եկեղեցի մըն է՝ «Ի բնակութիւն Աստուծոյ հոգևով», (Եփես. Բ. 22. Բաղդ. Բ. Կորնթ. Զ. 16. Ա. Պետ. Բ. Կ.) այլ նաեւ տաճա՛ր է Հոգւոյն Սրբոյ (Ա. Կորնթ. Զ. 19): «Եւ նոյն ինքն Հոգւին վկայ է հոգւոյս մերում, եթէ եմք որդիք Աստուծոյ, և եթէ որդիք աչա ժառանգք. ժառանգք Աստուծոյ և ժառանգակիցք Քրիստոսի» (Հռովմ. Ը. 16, 18):

Է. Կ՛ՓՐԿԷ ԶՄԵՉ

Կ՛փրկե զմեզ. — «Որ հաւատայ և մկրտեցի կեցցե», անոնք որ եկեղեցւոյ անդամակից են «փրկեալ»ներ են. փրկութիւնը Աստուծոյ արքայութիւնն է. «Եթէ ոք ոչ ծնցի ի ջրոյ և ի հոգւոյ ոչ մտցէ յարքայութիւն Աստուծոյ» (Յովհ. Գ. 5). Փրկութիւնը յաշիսեակաւ կեակն է. Յիսուս խօսելէ յետոյ Նիկողիմոսի հետ ի ջրոյ և ի հոգւոյ ծնանելու հարկին վրայ. կ՛յաւելու՛ թէ Աստուծ

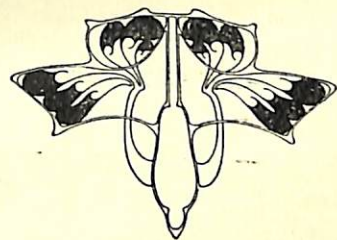
զրկեց զինք յաշխարհ, որպէս զի «Ով որ հաւատայ իրեն՝ չկորսուի, հապա յաւիտեակեան կեանք ունենայ»: Մկրտութեամբ կ՛պատկանինք Անոր, որ կեանքն է (ԺԳ. 6) և նա՛ որ կ՛ընդունի Որդին, կեանք կ՛ընդունի (Ա. Յովհ. Ե. 12):

Մկրտեալը մկրտութեամբ այս ճրի շնորհներուն կ՛արժանանայ կատարելապէս այն ատեն միայն՝ երբ լիովին կ՛իրագործէ հաւատքի բոլոր պահանջները, որով և արթուն կեանք մը կ՛վարէ և այլ եւս չիյնար հոգեւոր քունի ու թմրութեան մէջ (Ա. Պետր. Գ. 21), իսկ եթէ այդ պահանջները չիրագործեր՝ իր դատապարտութիւնը կ՛հրաւիրէ իր վրայ:

Մկրտեալը պէտք է շարունակ հաւատքով զօրանայ, որպէս զի կարողանայ վայելել այս շնորհները: Բաւական է որ մարդ հեռանայ սատանայի իշխանութենէն, աշխարհասիրութենէ, յետոյ ունենայ հաւատքով փրկութեան գիտութիւն, ձգտում ու տենչանք և անձկութիւն զգայ դէպ ի փրկութիւն, այն ժամանակ մկրտութիւնը շնորհաբեր և երջանկացուցիչ կ՛ըլլայ անոր համար:

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ի Ա Ծ

ԱՌԱՆՑ ՄԿՐՏՈՒՅԵԱՆ ՄԵՌՆՈՂ ՄԱՆԿԱՆ
ԱՌՅԻԻ ԳՐՈՒԱԾ ՄԻ ՆԱՄԱԿ
ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՄԸ ԿՈՂՄԷ

Բարեպաշտուհի Տիկին .

Մեծ ցաւով կարգացի Ձեր նամակը . Ձեր անդրանկին յանկարծական կորուստը , յուզեց զիս խորապէս երբ մանաւանդ կարգացի եւս թէ Ձեր հոգեւէր սիրտն դառնագոյն վէրք մը ընդունելու է նորա առանց մկրտութեան վաճանակումն և առանց յուզարկաւորութեան հանդէսի թաղուելումն :

Արդարեւ ցաւալի է պատահարն , — ինչպէս կը բացատրէ Ձեր զիրն — որ սատակագոյնս վիրաւորած է զՁեզ քան զմարմնոյն այն հոգեկան կորուստն , զրկեալ տեսնելով զՁեզ այն քաղցր մխիթարութենէն , զոր պիտի ունենայիք այդ դառն կորստեան մէջ , ինչպէս գեղեցիկս կը բացատրէք գէթ « Նրեշտակ մը թուոցած ըլլալով Աստուծոյ ամուսնին առջեւ » : Ձեր խորտակեալ յոյսը հաստատելու հա-

մար, առ իս զլիմն խորհած էք թերեւս մխիթա-
 րական րան մը լսելու և կ'աղագրելու համար Ձեր
 վհատեալ միտքը և բուժելու Ձեր վիրաւորեալ սիրտը :
 Ամանայօժար սիրով կը լիւթամ տալ այդ պատասխա-
 նը, և երջանիկ պիտի համարլամ զիս, եթէ կարող ըլ-
 լամ իրօք Ձեր խնդրած մխիթարութիւնը մատուցու-
 նել, լուծուն տալով Ձեր տարակուսանքին, հաստա-
 սելովը Ձեզ այն ճշմարիտ համոզման մէջ որ թէեւ Ձեր
 մանկիկն սուանց մկրտութեան մեկնեցաւ աշխար-
 հէ, բայց (ըստ Ձերդ մայրենի ուղղադատ զգայ-
 ման և գողտր բացատրութեան) այդպիսի «Հրեշ-
 տակ մը» ո՛ւր պիտի կարենար դադար առնուլ եթէ
 ոչ յերկինս : Թողլով առ վայր մի ուրեմն այդ զգա-
 յական մտածութեանց ձեւը, ստիպուած եմ խօսիլ
 նախ, ինչպէս հարցմանցդ և խնդրոյն ընտրիւնը
 կը պահանջէ, աստուածաբանօրէն, բայց բարերազ-
 տաբար ըստ ամենայնի պարզ է խնդիրն, և անաշ-
 խատ հասկնալի պիտի ըլլայ Ձեզ այդ լեզուն, և
 գոհանայ Ձեր միտքն նախ՝ սպա և սիրտն :

Նախ և առաջ այն կ'ուզեմ ներքել, ինչպէս կ'կար-
 ձեն ումանք, թէ քրիստոնեայ և ուղղափառ ծնողքնե-
 րու իսկ ծնունդները, քանի որ չեն մկրտուած, պիղծ
 են և իրր հեթանոս կ'համարուին Աստուծոյ առջև :
 Բողբովին թիւր կարծիք է այդ և անհամաձայն ու-
 զիդ հաւատոյ և յուսոյն վարդապետութեան : Եթէ
 պիղծ համարել պէտք է այդպիսի ծնունդները, ինչ
 նշանակութիւն ունի ուրեմն օրինաւոր ամուսնու-
 թեան մը ընդունած օրհնութիւնը, զայն սուրբ

խորհուրդ նկատելն, և Առաքելոյն ըսելը թէ «Պատ-
 ուական է ամուսնութիւն և սուրբ են անկողինք» :
 Ինչպէս ներելի է կարծել թէ սուրբէն պիղծ բուն
 յառաջ կու գայ, և թէ օրհնեալ ամուսնութեանէ մը
 անխճեալ որդիներ և Աստուծոյ ատկիներ կ'ծնանին :
 Ընդհակառակն հաւատալ հարկ է որ սուրբ և օրհն-
 եալ ծնունդներ են, ոչ միայն անոր համար որ
 «սուրբ անկողնոյ» ծնունդներ են այլ որովհետեւ
 նախասահմանուած և նախապատրաստուած են ի-
 րենց անկողնոց սրբութեամբ և հաւատովք ընդ հուզ
 սուրբ Հոգւոյն շնորհքն ընդունելու սկսեալ ի սուրբ
 մկրտութենէն և սուրբ դրոշմէն, որով և եկեղեցւոյ
 անդամ գրուելու և Աստուծոյ որդեգիր ըլլալու,
 որոյ պատճառաւ և Երախոյ (Cathécumène) կը
 կոչուին, այսինքն պատրաստեալք նուիրելու Աս-
 տուծոյ որդւոց դասուն, զոր չէ բնաւ ներելի՝ հա-
 ւասար դնել ընդ անհաւատս կամ ընդ հեթանոսս :

Քրիստոնէական վարդապետութեան սկզբունք-
 ներուն մէջ ներդաշնակութիւն մը կայ, որուն
 լաւ ուշ գնելու ենք և որմէ խոտորելու չենք զի
 կրնան զիրար լուծաբանել մութ խնդրոց մէջ իրարու-
 մօտ բերուելով : Այս կերպով կրնանք վերահաս-
 տատել վերեւ ըսածնիս : Ծանօթ է ամէնուս մեր
 և ուրիշ Արեւելեան եկեղեցւոց մէջ պատարագի
 խորհրդակատարութեան մէջ այն մասնաւոր մեծա-
 րանքը որ կը մատուցուի ընծայից սրբադօրծութեանէն
 առաջ վերաբերման ժամանակ, ոչ այլ պատճառաւ,
 բայց եթէ անոր համար որ սահմանուած են Սուրբ

Պորճրդոյն ընծայներուն նուիրագործութեան նիւթ
 ըլլալ: Եթէ այսպէս այդ նուիրական իրերն անհոգի
 և դեռ անսուրբ հայն ու զինին յանկարծ մեծարանքի
 կ'արժանանան, մի միայն վասն զի յետոյ սրբութեան
 պատուոյ պատճառաւ պիտի լինին արժանի, քանի՛
 աւելի նորածին բանաւոր արարածներուն հոգին և
 մարմինը արժանի են պատկառանաց, որ քրիստոնեայ
 և սուրբ ամուսնութենէ ծնած՝ նախաստձմանեալ են
 ընդ հուպ տաճար և բնակարան ըլլալու շնորհաց սուրբ
 Հոգւոյն. «Ձի մարմինք Ձեր տաճար են Հոգ-
 ւոյն Սրբոյ»: Քանի՛ որ բնին կը սխալին անոնք որ
 մոռնալով այդ սկզբունքը քրիստոնեայ ծնողքէ
 ծնած նորածին մանուկները հաւասար կը համարին
 հեթանոսաց, և անոնց մարմինը պիղծ և անար-
 ժան սուրբ գերեզմանաց: Ահա այսքան է մեր զի-
 ստութեան չափը նոյն իսկ մեր կրօնական հիմնական
 գաղափարաց մէջ:

Գանք այժմ երկրորդ աստուածարանական
 տեսութեան, որ աւելի կը մօտեցնէ զմեզ մեր
 խնդրոյն, այսինքն է Մկրտութեան խնդրոյն: Աւե-
 լորդ է ըսել թէ անհերքելի և անհրաժարելի պայ-
 ման է որ ամէն անոնք որ կ'ուզեն եկեղեցւոյ անդամ
 ըլլալ, Քրիստոնեայ անունը կրել և Աստուծոյ որդե-
 գրել, նոյն իսկ փրկչական հրամանաւ պարտին մկր-
 տութեան աւազանտան սրբուիլ, արժանանալու
 համար ընդունելութեան ու է Աստուածային
 շնորհաց, որոց առաջինն է նոյն իսկ Դրոշմն որ
 մկրտութենէն անմիջապէս ետքը կը տրուի: Սա-

կայն պէտք է զիմնալ թէ ըստ Աստուածարանից և
 Սուրբ Հայր վարդապետութեանց երեք տեսակ են
 մկրտութիւնք. ցրոյ, արեան և սխոյ:

Ձրոյ մկրտութիւնը սովորականն է և ծանօթն.
 արեան մկրտութիւնը այն է որ երբ մէկը, թէև
 հեթանոս, քրիստոնէութիւն դաւանելով դեռ
 չմկրտուած իր կեանքն սայ Յիսուսի Քրիստոսի և
 նահատակուի, (ինչպէս շատ անգամ պատահած է
 ի հնումն հալածանաց ժամանակ, որոնց կարգէն կը
 դասուին Բեթղէնէ մի մանուկները) իրենց թափած
 արիւնը մկրտութիւն կը համարուի: Այս էր և
 Քրիստոսի իւր խաչելութեան այն անուամբ կո-
 չելը. «Մկրտութիւն մի ունիմ մկրտիլ»: Եւ այս
 արեան մկրտութիւնը ջրոյ մկրտութենէն աւելի
 գերագոյն համարուած է:

Այն որ մեր խնդրոյն կը վերաբերի՝ է երրոր-
 դէն, որ է սխոյ մկրտութիւն այս է՝ ըզձականն:
 Ասով կը մկրտուի մէկը երբ կ'տեսնչայ և կ'պտորաս-
 տուի մկրտուիլ, բայց անակնկալ մահուամբ մը կ'ար-
 գելուի կատարելէ. իւր անհնչն և զիտաւորութիւնը
 իրական մկրտութեան տեղը կը բռնէ առաջի Աս-
 տուծոյ որ «Հայի ի սիրտ և ոչ յերես մարդոյ»:
 Չայս կ'ուսուցանեն և եկեղեցւոյ Աստուածարանները
 և սուրբ Հայրերը. ինչպէս են Տիրութեանտ, Որո-
 գինէս, Օգոստինոս, Ամբրոսիոս և յայսմ նշանաւոր
 է վերջնոյս խօսած դամբանականն ի մահ՝ Վաղեն-
 տիանոս բարեպաշտ կայսեր, որ յանկարծական
 բռնի մահուամբ դեռ չմկրտուած երբ վախճանեցաւ

սուրբ հայրապետն կը մխիթարէր բարեպաշտ ժողովուրդը, այդ սիրոյ (— ըղձակամ) մկրտութեան վարդապետութիւնն ընելով: Ահա Աստուածատէր Տիկին, այդ սիրոյ մկրտութեամբ մկրտեալ մեկնած է նաև Ձեր մանկիկն սիրասնունդ: Բայց անշուշտ տարակուսելով մը պիտի հարցնէք ինձ թէ ի՞նչպէս այդպիսի իղձ մը կրնայ ունեցած ըլլալ անխօս և անդէտ մանկիկ մը: — Հաւատով և տենչիւ իւր ծնողայն: Որպէս զի Ձեզ բոլորովին մութ և լոկ վճռական պատգամ չթուին խօսքերս և դուք զարձեալ երկրայութեան մէջ չտատանիք, լուսաբանեմ այս կէտն ալ:

Վերստին Աստուածաբանականին դառնալով, Ս. Գրոց կարեւոր սկզբունքներէն մին է Հաղորդութիւն Սրբոց բուածն, այն է հոգեկան ներքին հաղորդակցութիւն որ Հայ եկեղեցոյ անդամոց մէջ կայ. որով միոյն բարեգործութիւնն և մինչև իսկ հաւատոյ արդիւնքն կը փոխանցի միւսին, գլխաւորապէս երբ սա կը գանուի այնպիսի վիճակի մը մէջ որ անկարող կ'ըլլայ պահանջուած բարին անձամբ գործադրելու: Բաղմաթիւ են այս մասին օրինակներ և յայտնի նոյն իսկ Մուրբ Աւետարանին մէջ: Գիտեմք որ Քրիստոսի հրաշագործելն նախ հաւատք կը պահանջէր անոնցմէ որ բժշկութիւն կը հայցէին, սակայն կը տեսնեմք որ երբ Քանանացի կինն իւր աղջկան համար կը պազատէր, կամ տառապեալ հայրն իւր զիւահարեալ որդւոյն համար «Օգնե՛ա անհաւատութեանս իմում»

կ'ըսէր, և կամ հարիւրապետն իր հիւանդ ծառային համար որ անդամալոյծ ինկած էր յանկողին քանդի այդ հիւանդք անկորող էին իրենց հաւատքը յայտնելու. Քրիստոս բաւական համարեցաւ այդ միջնորդ և բարեխօս եղողներուն հաստատ հաւատքը և շնորհեց իւրաքանչիւրին իւր պարգեւը: Այս վարդապետութեան զօրութեամբն է որ մեր նընջեցելոց մեզայ համար կ'աղօթեմք և ողորմութիւն կուտամք, և մինչև իսկ Առաքեալն կ'յայտարարէ թէ «Սուրբ է այրն անհաւատ կնաւն», սուրբ ակիրոյն խորհրդոյն մէջ: Այս կապն ու հաղորդակցութիւնը ճշմարիտ և ուղիղ հաւատացելոց միջև՝ չքնաղ և սքանչելի հրաշալեաց մին է քրիստոնէական կրօնից և նորա կենսական ոգին. որ զբովանդակ եղեղեցոյ մարմինն հոգեպէս ի մի կը ձուլէ, «զմիոյ հոգւոյ զօրութեան ի նմա ներգործելով», որոյ գլուխն Քրիստոս է, և անդամք այնպիսի սիրով և միութիւն իրարու հետ շաղկապեալ հոգեկան կապով, որ մինչև իրենց հաւատոց և բարեգործութեանց արդիւնքը իրարու կը փոխանցի:

Այս սկզբամբ է և այս սկզբան վրայ հիմնեալ մեր խնդիրը, որ աղածրի անխօս և անկարող մանկիկն Մկրտութեան Խորհրդոյն մերձենալու կարող ըլլալու համար, — աւ որ հարկ է կամք և յօժարութիւն, միանգամայն և հաւատոյ ծախօթութիւն և ուսումն, — միջնորդ մը մէջ կը մտնէ, զոր կնխանայր կը կոչեմք, ոչ լոկ իւր արտաքին ձեւ մը, այլ զի ներգործաբար փո-

խանորդ է մանկան հոգեկան հաւատքը, — ուստի և կարեւոր է որ այդ կնքահայրն ըլլայ քրիստոնեայ և ճշմարիտ հաւատացեալ, և ոչ բնաւ այլադէն և հեթանոս: Արդ, որովհետեւ այդ կամաց և հաւատոյ դաւանութեան պայմանները կը լեցունէ կնքահայրն, ինքնին կը հետեւի թէ պէտք է ընդունիլ որ այդ մանկան ըղձից (սիրոյ մկրտութեան) պայմանը եւս կ'լեցնէ կնքահայրն և կամ նոյն իսկ ծնողք իրենց պատրաստակամութեամբն: Լոկ ենթադրութիւն չէ ըսածս: Այտու իսկ մանաւանդ կը բացատրուի մեր հայ Եկեղեցւոյ մկրտութեան արարողութեան մէջ այն պարագան, որ մըկըրտող քահանան վստահ ըլլալու համար թէ մկըրտելին ունի՝ իրօք տենչ և վախաք մկրտուելու, ուրիշ բան չընէր, բայց հարցունել կնքահօրն թէ «Երախայս զի՞նչ խնդրէ» և երբ պատասխանն կ'ընդունի նոյն կնքահօր բերանով թէ «Հաւատք, Յոյս, Սէր և Մկրտութիւն», անմիջապէս «Ըստ հաւատոյ քոյ եղիցի քեզ» ըսելով որ է ըսել՝ կատարեալ կերպիւ միացեալ նկատելով կնքահօր հաւատքն երախային հաւատոյ հետ, կը մէրտէ: Արդ կը մնայ այլ եւս տարակոյս թէ նաեւ Ձեր վաղամտիկ որդեակին, որ անդատին առաջին օրէն կը կրէր յինքեան Ձեր ծնողացդ տրամադրութեան և պատրաստակամութեան մկրտքեան իղձը, բայց արգելուելով առ այն հասնիլ անկարծելի մահուամբ մը, որուն ոչ ծնողքդ և ոչ ինքն է պատասխանատու, ինչպէս տեղեկացայ, Ձեր նամակներէն,

Սիրոյ Մկրտքիւնը մկրտուած չըլլայ: Քանի՛ աներկըայելի պէտք է ըլլայ Աստուածային չնորհն Ձեր անմեղ մանկան համար, որոյ նմանակիցները իւր Աստուածային գրկած մէջ ընդունելով Քրիստոս կ'ըսէր «Այդպիսեացդ է արքայութիւն Աստուծոյ»: Արդ, Փրկչին այս խօսքին առջեւ մէկ կողմանէ, և միւս կողմանէ Սուրբ Հարց վկայութեանց առջեւ, կարծեմ ոչ փոքր յանդուգն և նիւթապաշտ ու նանրամիտ կրնան երեւիլ նոքա որ դեռ կատկածին թէ Ձեր այդ մանկիկն այդ տրամադրութեանց մէջ զոր նկարագրեցի իբր հրեշտակային մաքուր հոգեակ մը թուած չըլլայ Աստուծոյ առջեւ:

Ըսի ի վեր անդր թէ ունիմք տակաւին դըժբաղդաբար նիւթական և հրէամիտ դադափարներ մեր կրօնից կատարման մէջ, հակառակ իսկ Քրիստոսի բանիցն թէ «ճշմարիտ երկրապագուաց պարտ է հոգւով և ճշմարտութեամբ երկիրպագանել», և ցաւով խոստովանելու եմք որ անկնիք վախճանեալ աղայոց հանդիսաւոր թաղունն չտալը գրեթէ ընդհանուր է բոլոր կաթողիկէ եկեղեցիներու մէջ նոյնպէս և մեր Եկեղեցւոյն մէջ, ուստի անստգտանելի է Ձեր Պատ. Առաջնորդն, երբ այդ ընդհանրացեալ կանոնին ստիպուած է հպատակիլ, թիւր մեկնութեանց կամ կուսկածանաց տեղի չտալու համար ռամիկին, որ շատ անգամ ամէն աստուածաբաններէ աւելի աստուածաբան է: Եկեղեցին եւս անստգտանելի է իւր այդ խորութեան մէջ, զի կրնայ ըլլալ որ ժողովուրդն զաղափարները լաւ

չճշգրտով, Մկրտութեան Խորհրդոյն կարեւորութիւն չտայ և անհոյժ գանձի: Բայց որպէս և ըլլայ այլոց դատաստանը և կարծիքը, Գուք, Բարեպաշտուհի Տիկին, Ձեր այն բարի հաւատոյ և յուսոյն մէջ հոգեպէս անշարժ մնացէք, որ Ձեր սրտին հատորիկն որ Ձեր գրկէն անջատուեցաւ յանկարծ, ամբիժ էր հոգւով, ամբիժ և մարմնով, ծնունդ «Սուրբ անկողնոյ» սրբեալ օրհնութեամբ Եկեղեցւոյ և թէ ինչպէս իւր փոքրիկ մարմինն Ձեր մարմինին փարած անտի իւր անունդն կը ծծէր բնազդամբ մը, նոյնպէս և իւր հոգին Ձեր հոգւոյն և հաւատքին յարած, իւր հոգեւոր սնունդն կ'ընդունէր, և այդ հոգեւոր կաթովն սնած և պարարած թուաւ երկինք:

Այդ հաւատքով մխիթարեցէք Ձեր արտմեալ հոգին, թէ մի գուցէ խոտորելով անտի, այն վըտանդին մէջ լինաք, որ Ձեր հաւատքն և միամըտութիւնն ի Քրիստոս՝ փոխանակ Ձեզ մխիթարութիւն և սփոխանք շարժելու, ըլլայ պատճառ դառնութեան և ցաւոց, որ մեր կրօնքի ոգւոյն և վարդապետութեան բոլորովին հակառակ է, նա մանաւանդ մխիթարուած հոգւով դարձուցէք այժմ Ձեր ուն և բարեպաշտութիւնը այն գեղեցիկ կազմակերպութեան, զոր զմայլմամբ կարողացի Ձեր գողտըր և զգայուն նամակին մէջ ուր սրտածմբիկ հանդարտութեամբ մը կ'ըսէիք «Աստուծոյ կամքն էր որ այդ սիրուն հրեշտակը մեզմէ առնու», այո՛, Ձեզմէ առնու, իր քովն առնելու համար, ո՛ր, իւր կամքն օրհնեալ, օրհնեալ ըլլայ:

Յ Ա Ն Կ

2օն Յիւսակի	3
Յստ աշարան	5

Մ Ա Ս Ն Ա.

Նախաքրիստոնէական մկրտութանց պատմութիւնը . .	9
Ա. Նորահաւատներու համար սահմանուած մկրտութիւնը .	10
Բ. Յովնանու Մկրտչի մկրտութիւնը	15

Մ Ա Ս Ն Բ.

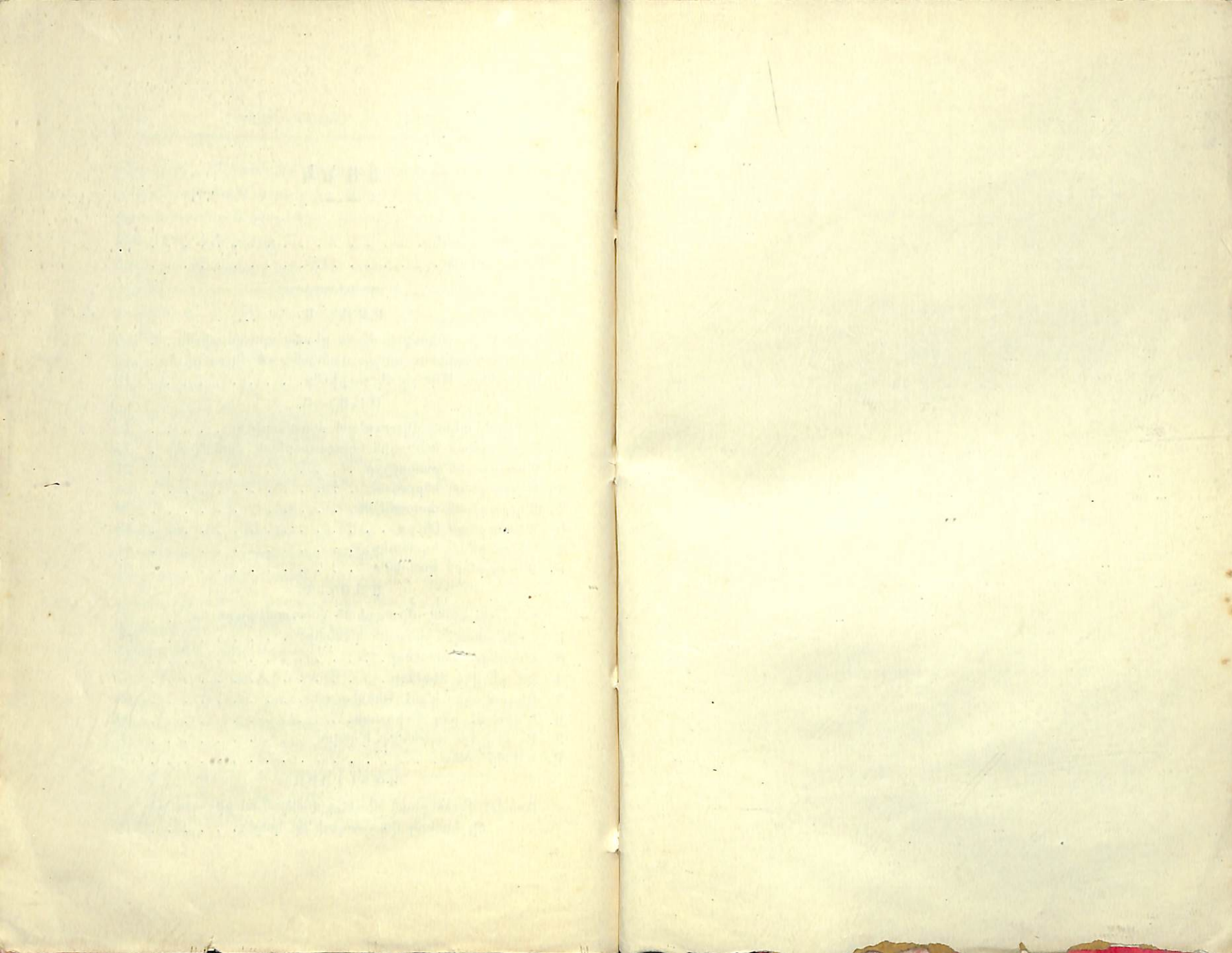
Քրիստոնէական մկրտութան պատմութիւնը	19
Ա. Մկրտութան Խորհրդին հաստատութեան ժամանակը .	20
Բ. Մկրտութան բանաձեւը	21
Գ. Մկրտութան երթական	24
Դ. Մկրտութան պատճենան	39
Ե. Մկրտութան նիւրբ	43
Զ. Մկրտութան եղանակը	44
Է. Մկրտութան կանոններ	51

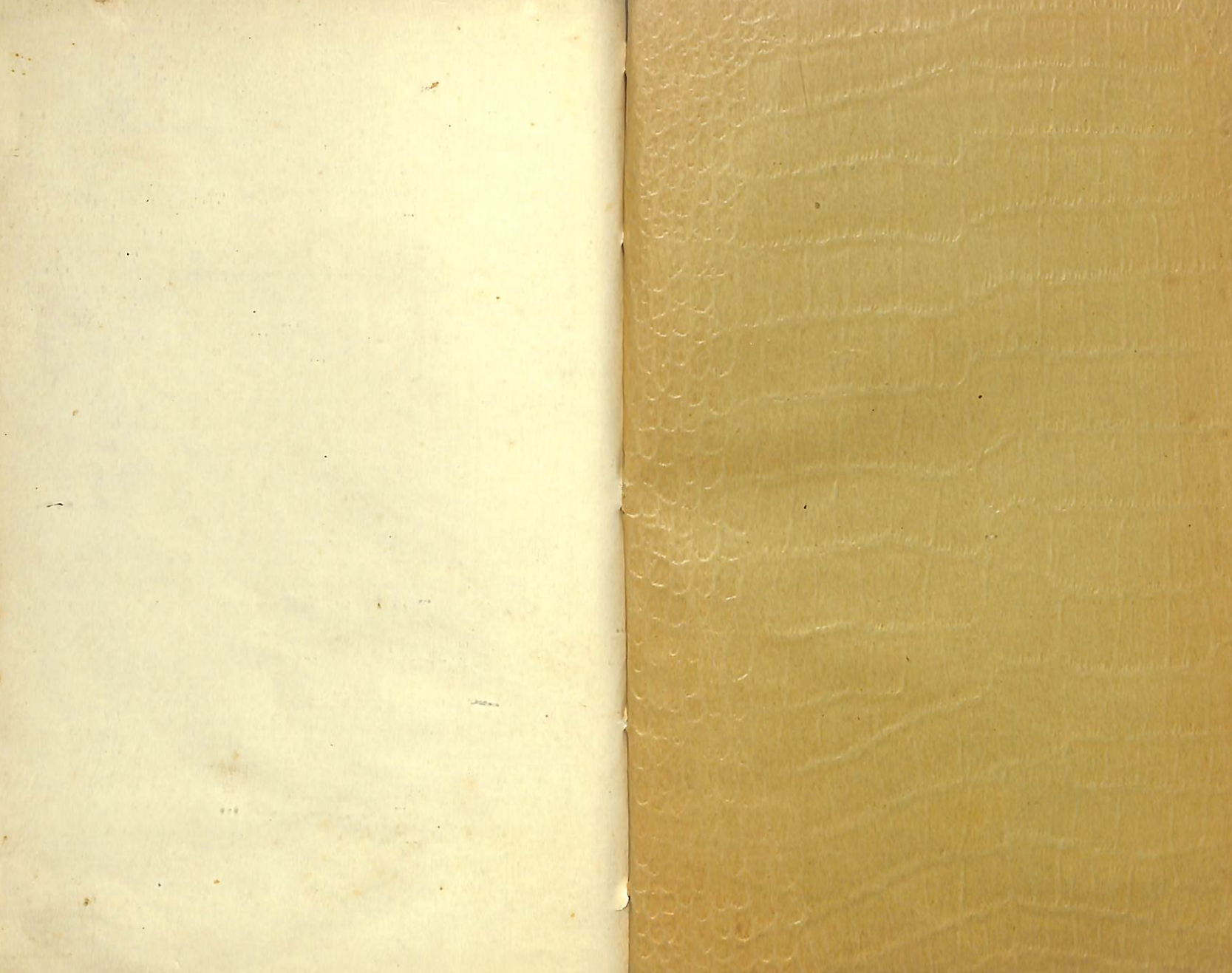
Մ Ա Ս Ն Գ.

Քրիստոնէական մկրտութան վարդապետութիւնը . . .	65
Ա. Հոգեւորապէս վերսին կ'ծնանի	66
Բ. Կ'որդեգրէ Աստուծոյ	67
Գ. Կ'սրբէ մեր մեղքերը	67
Դ. Անդամակից կ'ընէ Եկեղեցւոյ	68
Ե. Կ'միացնէ ընդ Քրիստոսի	69
Զ. Ա. Հոգւոյն շնորհները կ'ընդունու	69
Է. Կ'վիճի զմեզ	70

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Յ

Առանց մկրտութան մեռնող մանկան առքիւ գրուած մի նամակ վարդապետի մը կողմէ	75
--	----

ՂԵՒՈՆԴ Վ. ԴՈՒՐԵԱՆԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. ԶՈՐՍ ԱԻԵՏԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ԾԱԳՈՒՄԸ ԵՒ ՎԱԻԵՐԱ-
ՎԱՆՈՒԹԻՒՆԸ. — Հետաքրքիր Բրիտանիան ինչպես եւ
սկեպտիկ մարդու համար ընթերցման արժանի գրուածք.
Կեդրոնաւեղին է Պալէնց գրասուն Գին 100 փր.

2. ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ. — Ուր կ'ընտելի խոր-
հուրդին կարեւորութիւնը, պատմական եւ վարդապե-
տական տեսութիւններով : ԸՆԴ ՄՍՄԼՈՅ

3. Ս. ԳՐՈՑ ԲՆԱՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

1. Հանգեք

2. Բոյսերը

3. Կենդանիները

Կ'մնայ ԱՆՏԻՊ

4. ՔԱՐՈՉՆԵՐՈՒ ԾՐԱԳԻՐՆԵՐ. — Թարգմանութիւնն
է Եւրոպացի ակամաւոր Բարոզիչներու : Կ'մնայ ԱՆՏԻՊ

5. ՊԱՐՉ ՔԱՐՈՉՆԵՐ. — Կրօնական - Բարոյական
ընթերցումի յարմար գիրք մը. կեդրոնաւեղին Պալէնց
գրասունն է. Գին 12¹/₂ դր.

6. ՉՐԵՇՏԱԿՆԵՐԸ Ս. ԳՐՈՑ ՄԷՋ. — Փոքրիկ տես-
րակ մը :

«Ազգային գրադարան»

NL0161283

